Hymnologiske Meddelelser

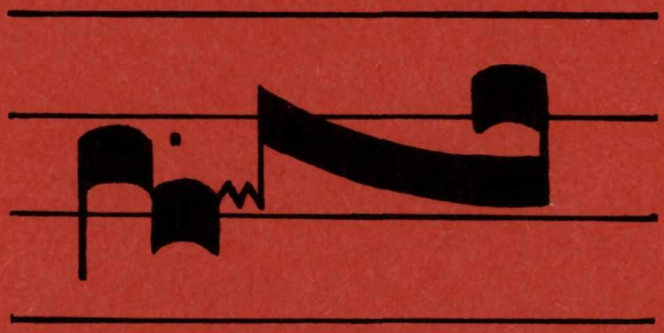

Værkstedsblad om salmer

udgivet af Salmehistorisk Selskab

7. årg. 1978 **nr. 3**

Hymnologiske Meddelelser

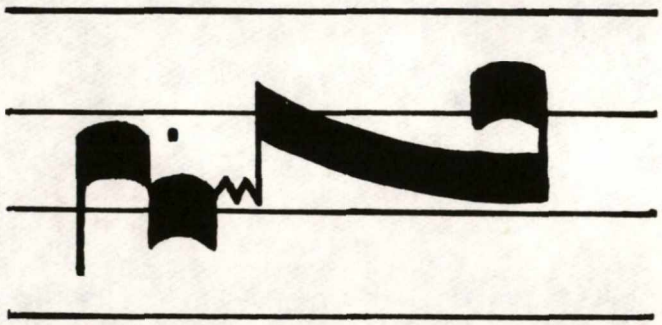

Værkstedsblad om salmer

udgivet af Salmehistorisk Selskab

7. årg. 1978 **nr. 3**

HYMNOLOGISKE MEDDELELSER

Værkstedsblad om salmer

udgivet af Salmehistorisk Selskab

7.årg. 1978 nr.2

NYE SALMER: Tekster af Johannes Johansen
Tage Duun-Christensen og Britt G. Hallqvist/Henning Blauenfeldt
Melodier af H.J.Gauntlett, S.T.Vestergaard og Walter Bjerborg.....s. 127-132

Karen Madsen: Rationalistisk og restaurativ salmepolitik i Tyskland før og efter 1800 ....s. 133-171

Ulf Björkman: Psalmboksrevision i Sverige .....s. 172-177

"DANSK KIRKESANG"s sommermøde 1978 (ref. af Johannes Grubb) .....s. 178-181

ANMELDELSER:
Emil Larsen: Der bor en længsel .. om Alberta Eltzholtz og hendes sange (Ved NKA) .....s. 181-182
Kaj Mogensen: Vi arbejder med salmer (Ved Højgård).....s. 182-184
Allan Arvastson: Svensk psalm genom tiderna (Ved J.L.) .....s. 184-185

FORFATTERNES ADRESSER .....s. 186

REDAKTIONELT .....s. 186

Københavns Universitet
Repro.afdelingen

NYE SALMER

MORGENSALME

Herren er i solopgangen,
Han ånder gennem fuglesangen,
Han åbner blomsten - det er dag.
Herrens åsyn lyser atter:
"Se denne er min søn og datter,
i mennesket mit velbehag" -
Guds åsyn løfter sig
op over dig og mig,
Herrens nåde,
som lyser fred,
skal følge med,
fra sol går op, til sol går ned.

Lad os dagens værk begynde
med fuglens fryd, med blomstens ynde,
med morgensolens mod og magt,
pust den spæde gnist i flammer,
og rejs den tro, som tvivlen lammer,
så den står op, som Du har sagt.
Gør troen glad og travl
som stæren på vor gavl.
Herre Kristus,
lad Du vor tro
som træet gro,
hvor himlens fugle selv kan bo.

Du, som vækker morgenrøden
og går med liv igennem døden,
som solen gennem tågedis,
Du går med til verdens ende,
og hjertet får Du til at brænde,
når det i os er blevet is.
Lad sol og sang gå op
igennem sjæl og krop,
løft vor lovsang
ad lærkens vej,
der slynger sig,
til sang og sol går op i Dig.

Johannes Johansen, 25.juli 1978.

BRYLLUPSSALME

Musik: H.J.Gauntlett
(1805 - 76).

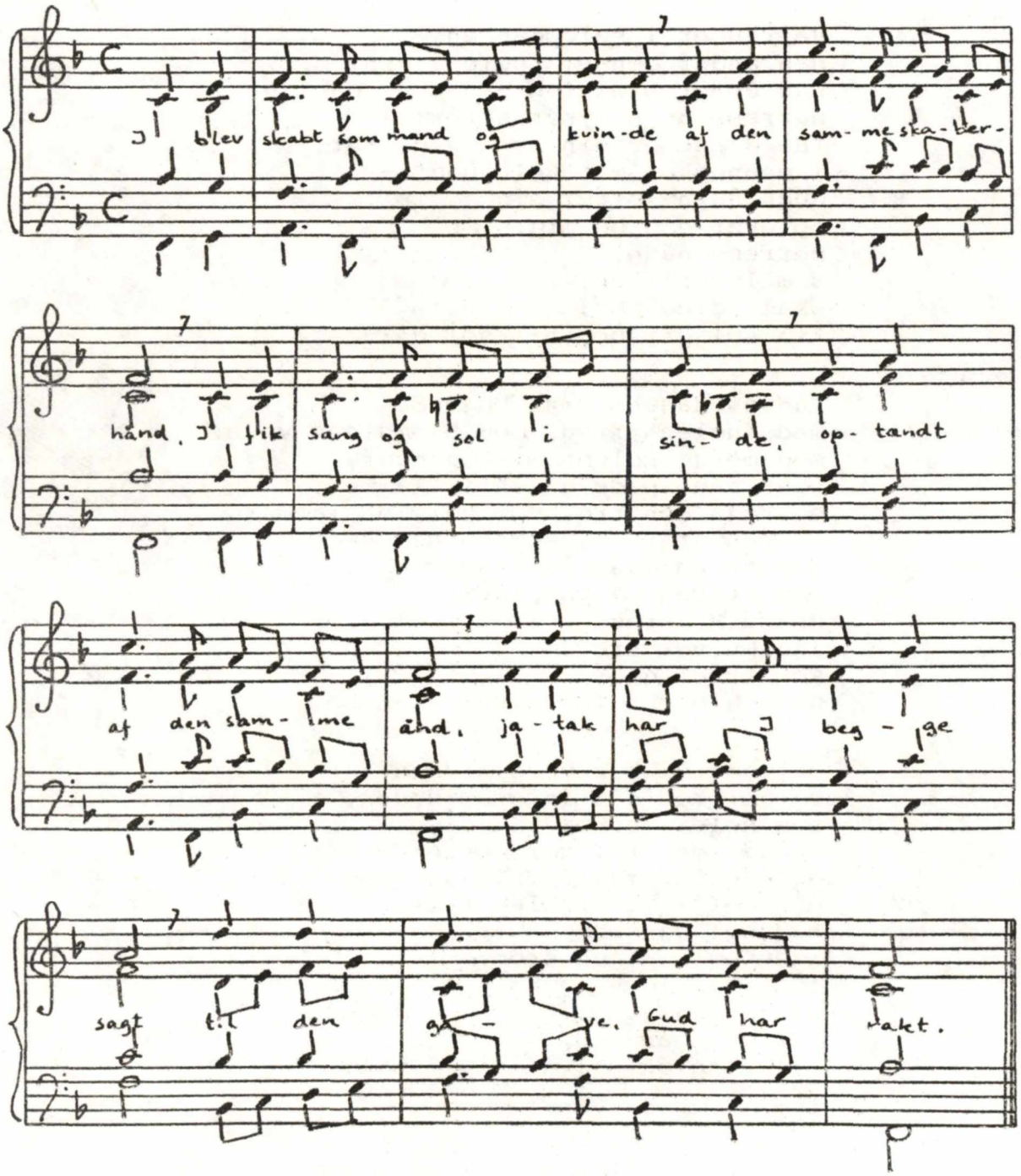

Korsats fås hos *Musikhøjskolens Forlag, Egtved,* nr.MK 13,6.

Bryllupssalme.

I blev skabt som mand og kvinde
af den samme skaberhånd,
I fik sang og sol i sinde,
optændt af den samme ånd,
jatak har I begge sagt
til den gave,Gud har rakt.

Hver sin krop og hver sin gåde,
I fik også hver sit sind,
denne forskel er en nåde,
li'som regn og sol og vind,
intet svælg er Gud for bredt,
han kan gøre to til eet.

Egen byrde skal I bære,
så den anden slipper fri,
men er byrderne for svære,
skal I stå hinanden bi,
den,som intet bærer på,
visner som det golde strå.

Gud var med til bryllupsgildet,
da han gjorde vin af vand,
nu er sket, hvad I har villet,
som går over al forstand,
underet endnu er til,
ordet: Ske dig,som du vil!

I sit billed han os skabte,
han kom selv i kød og blod,
han, som ta'r imod fortabte,
han gør al vor uret god,
han, som ingen støder bort,
lægge selv sit sind i vort!

Han, som i det høje troner,
leder hjerterne til tro,
Gud kan mellem millioner
finde og forene to,
to, der vandrer hver for sig,
kan han lede samme vej.

Derfor pris ham, mand og kvinde,
underet med jer er sket,
kærlighed kan sammen binde,
så I bli'r fuldkommen eet,
kærlighed gør intet halvt,
håber og udholder alt.

Johannes Johansen, 10.september 1978.

H Ø S T A F T E N

Jeg takker Gud for livets høst,
for alt jeg fik og fandt!
For nederlag, for sorg og lyst,
for sejre, som jeg vandt!
For hver en sund og frodig frugt,
jeg måtte kalde min,
for alt jeg fandt af godt og smukt,
der gjorde vand til vin.

Jeg så'de, planted om igen
i jorden for min fod -
og se: det groede i den
fra frø og kim og rod!
Man kalder det "Naturens lov"
- for mig fandt mere sted -
her gav mig Gud til mit behov,
til mine kæres med!

Nu er den travle tid forbi,
se, nu går solen ned!
Jeg lukker stille døren i
og søger nattens fred
og siger HAM, som gav mig alt,
hvis kilders vand jeg drak
- hvorfor jeg aldrig har betalt -
min inderligste tak!

Tage Duun-Christensen, oktober 1976.

NU ER LIVET GEMT HOS GUD

Musik: S.T.Vestergaard,
12.juli 1978.

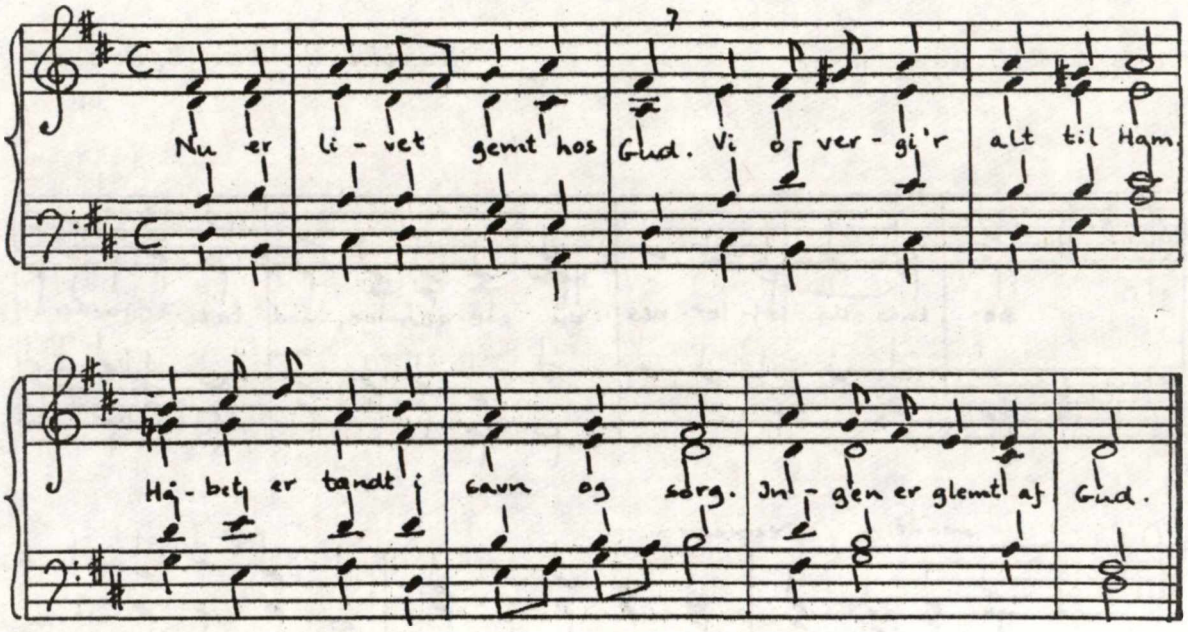

Tekst: Svein Ellingsen (trykt i HM 1978 hæfte 2, s.67)

- - O - -

GRÆSSET SKAL DØ

Græsset skal dø: vi blomstrer og vi blegner,
og korset er vort håb, når alt blir muld.
Vi skal den vej, og skælver som den tegner,
for den er tung og mørk og underfuld

Men i det lys, som er ved vejens ende,
forvandles alting, fødes alt pány.
Når Gud, vor far, vil os som sine kende,
må skyggen af den sidste skygge fly.

Som fugle ser, forskydes perspektivet
på vore nederlag: vi glemmer dem
hos ham, som er opstandelsen og livet,
hvor lyset vækker os i glædens hjem.

Tekst: Britt G.Hallqvist "Allt kött er hö",
oversat af Henning Blauenfeldt, 1978.

Musik: Peter Møller "Endnu en dag", 1974
(Løgumklostersangbogen 1974 nr.93)

BETHESDA-SØJLERNES BUEGANGE

Tekst: K.L.Aastrup *Musik: Walter Bjerborg, 1978.*

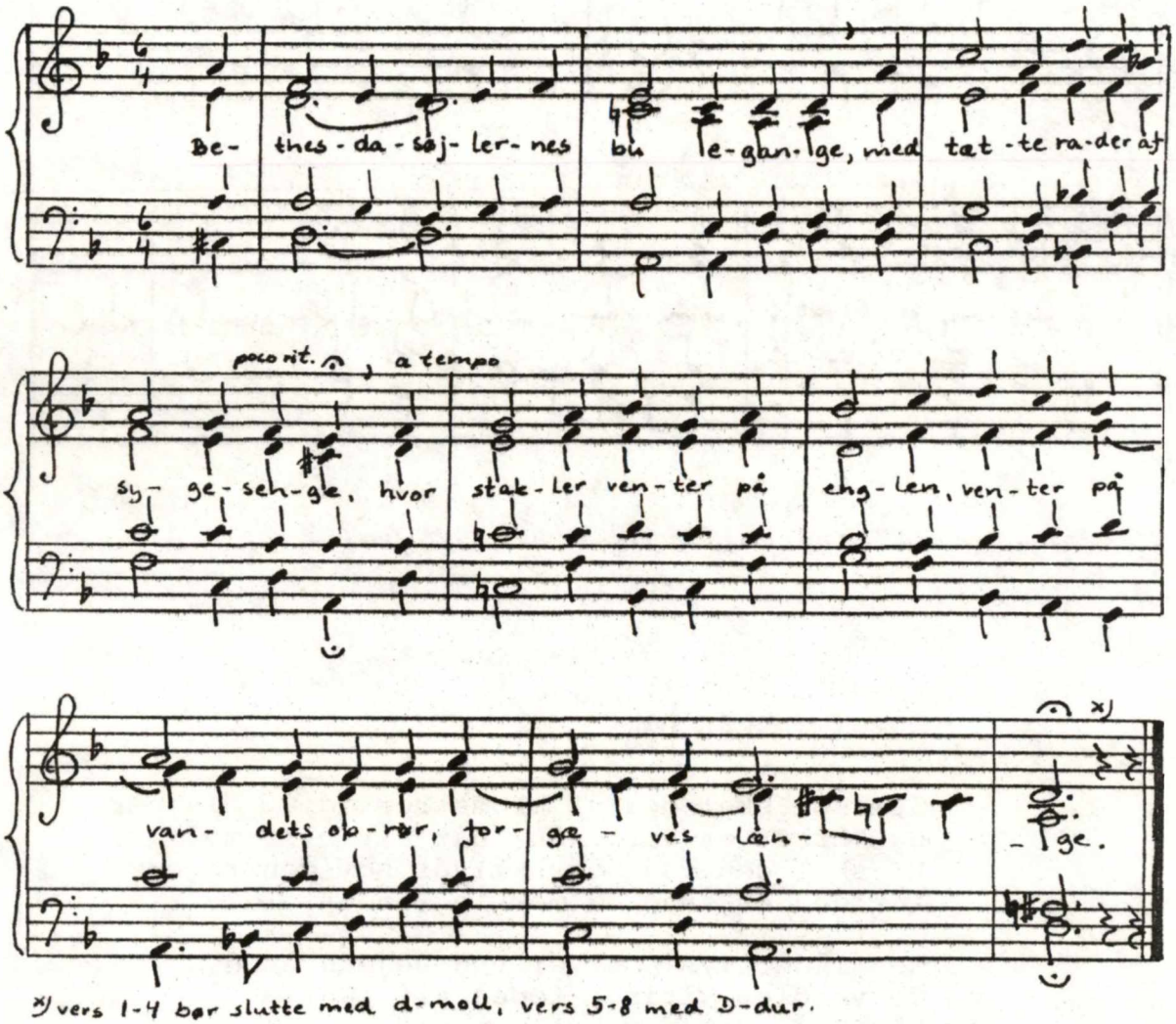

K.L.Aastrups tekst findes i *Udvalgte Salmer (1966), nr.18.*

RATIONALISTISK OG RESTAURATIV SALMEPOLITIK I TYSKLAND FØR OG EFTER 1800

VED KAREN MADSEN

Den følgende afhandling er en del af et større arbejde, skrevet som speciale i tysk litteratur ved Aarhus Universitet. Arbejdet har således også omfattet analysen af enkeltsalmers skæbne fra salmebog til salmebog i det 18. og 19. århundredes Tyskland eksemplificeret ved salmer af Paul Gerhardt.

Det har i arbejdet været søgt at skelne mellem de tilstræbte, salmepolitiske ændringer og de ændringer, der skyldes mere ubevidst tilslibning fra redaktion til redaktion med henblik på at gøre teksterne så brugbare til kollektiv sang som muligt.

For dette sidstnævnte aspekts vedkommende bygger arbejdet på L.L.Albertsen: "Strofiske digte, som synges af et kollektiv" i Hymnologiske Meddelelser IV (1975) s. 9-22. Nogle få begreber fra denne artikel vil blive benyttet i det følgende, således selve forestillingen om den ubevidste tilslibning, i tysk forskning kaldet "Zersingen", samt forsøg på at konkretisere denne tilslibning ved at tale om, at en teksts "makrostruktur", d.v.s. dens opbygning som stor og sammenhængende kunstnerisk og tankemæssig enhed, under tilslibningen ofte nedbrydes, medens elementer af "mikrostruktur" plejes og udvikles, d.v.s. enkelte verselinjer selvstændiggøres som bevingede ord uden hensyn til, om dette passer ind i helheden, eller verselinjer, der kun var forståelige i den store sammenhæng, erstattes med alment forståelige floskler, der er blot og bar fyldekalk. Glæden ved skønheden i en enkeltlinje uden tanke på den større sammenhæng kaldes med et udtryk fra retorikforskningen for en glæde ved "schöne Stellen", eksempelvis et udtryk som "På stjernetæpper lyseblå", der i sammenhængen er langt mindre væsentligt end "Skal glade vi til kirke gå", men n y d e s langt mere af den syngende.

Endelig benyttes udtrykket "anamnesi": erindring, der gør nærværende, således at forstå, at gamle salmer har en "anamnetisk effekt" ved at gøre kristen fortid til en nærværende oplevelse, der smelter sammen med kristen nutid.

Kapitel 1

OPLYSNINGSTIDENS SALMEPOLITIK

DE RATIONALISTISKE REDAKTIONSPRINCIPPER OG DERES BAGGRUND.

Oplysningstidens salmebøger domineres i Tyskland af to hovedtendenser: Tidens rationalistiske salmer trænger stærkt frem på bekostning af de overleverede ortodoxere salmer, og alle bibeholdte overleverede bliver af princip omarbejdet. F.eks. indeholder salmebogen "Allgemeines Gesangbuch auf Königlichen Allergnädigsten Befehl zum öffentlichen und häuslichen Gebrauche in den Gemeinen des Herzogthums Schleswig ...", Altona 1786 (cit. den slesvigske salmebog, fork. Schle.) 245 salmer af J. A. Cramer, 67 af Klopstock, 56 af Gellert, men kun 29 af Paul Gerhardt og 27 af Luther, begges salmer i stærkt omarbejdede versioner.

Ændringen er begrundet i den rationalistiske ideologi. Det antropocentriske grundsyn, at mennesket ved fornuftens hjælp kunne beherske sin egen tilværelse og fremme dens gunstige udvikling, gjorde belæring til et nøgleord, hvilket forudsatte, at tidens etiske og æstetiske idealer blev forklaret. Der grundedes et rent ahistorisk, rationalistisk normsæt, som stort set betød, at alle områder i tilværelsen blev betragtet fra et fornuftmæssig aspekt. Kristendommen skulle erkendes gennem fornuften, kunsten styres af den. De overleverede salmers transcendente gudsforestilling og guddommeligt determinerede verdensbillede blev ligeså etisk uantagelige som deres kunstneriske udformning blev det æstetisk. Da man iøvrigt, i tillid til det moderne menneskes absolutte overlegenhed, frasagde sig enhver organisk samhørighed med fortiden, nærede man ingen betænkeligheder ved at tilskære de overleverede salmer efter egne normer.

Redigering af ældre salmer var ikke et nyt fænomen. Den protestantiske salmeskat var delvis etableret på omarbejdede salmer og sange, og op gennem tiden fortsattes denne praksis i beskedent omfang. Men med rationalisternes tilbundsgående tekstrevisioner foreligger en egentlig salmebogsreform.

Allerede i enkelte salmebøger omkring århundredskiftet kan de rationalistiske redaktionsprincipper spores, der i århundredets første halvdel videreudvikledes (sideløbende med en del pietistiske redaktioner), kulminerede efter 1750, og helt op til de første årtier i det 19. århundrede dominerede næsten samtlige salmebøger i landet.

Når korrigeringsbølgen især tog fart efter 1750 kan det skyldes, at anerkendte digtere som Klopstock og Gellert fra den tid (1757) blev taget som forbilleder. Hovedtonen i deres salmer, henhv. den opbyggeligt bevægende og den opbyggeligt belærende, kom til at repræsentere de nye salmers grundfunktioner.

Antallet af salmebøger steg betydeligt i oplysningstiden som et led i tidens almene oplysningskampagner, der begunstiget af bogtrykkerkunstens gradvis faldende produktionsomkostninger i høj grad var baseret på belærende og opbyggelig litteratur. Det blev en prestigesag for hver protestantisk region at udgive sin individuelt redigerede salmebog. Enhver koordinerende institution savnedes, hvilket på landsplan betød en reduktion af den fælles salmeskat og uens kvalitet af de publicerede salmebøger. Generelt medførte nyredigeringerne en kvalitetssænkning. Udgiveren forestod i reglen både udvælgelsen og ofte også omarbejdningen af de enkelte salmer. En toneangivende salmebogsredaktør blev Berlins overkonsistorialråd Diterich, der som hovedansvarlig udgiver af den radikalt omarbejdede salmebog "Gesangbuch zum gottesdienstlichen Gebrauch in den Königlich-Preussischen Landen", Berlin 1780, i Wilhelm Nelles "Geschichte des deutschen evangelischen Kirchenliedes", Hamburg 1904 (cit. Nelle) har erhvervet sig tilnavnet "Der Geiserich unter den Gesangbuchsvandalen" (Nelle s. 205f.).

Som repræsentanter for typisk rationalistiske salmebøger står i forhåndenværende udvalg den i kapitlets indledning nævnte slesvigske salmebog og salmebogen "Neues Hamburgisches Gesangbuch zum öffentlichen Gottesdienste und zur häuslichen Andacht", Hamburg 1788 (cit. den hamborgske salmebog, fork. Ham.). Begge salmebøger er forsynet med et forord, der stærkt understreger nødvendigheden af en ny salmebog. I den hamborgske konstateres blot, at den hidtil benyttede salmebog inde-

holder for mange ubrugelige salmer, mens man i den slesvigske salmebog er langt udførligere.

Sidstnævnte salmebog er ifølge Anders Malling: "Dansk Salmehistorie" bd. VI, Kbh. 1971 s. 148 udarbejdet af J. A. Cramer, der som estimeret tysk hofpræst i København i årene 1754-1771 og professor ved universitetet i Kiel fra 1774 til sin død 1788 havde stor indflydelse i slesvig-holstenske anliggender. Cramer, der også i sit hjemland var velanskrevet, var en stor beundrer af Klopstock og Gellert (jf. ovenfor også salmerepertoirets sammensætning). Hans teologiske og kunstneriske anskuelser var overvejende rationalistiske, og ifølge Anders Malling er han ophavsmand til mange af salmebogens redaktioner. Det er muligt, at han også har forfattet det anonyme forord, "Vorbericht".

I følge dette er baggrunden for salmebogens publikation pligten til at drage nytte af samtidens eminente religiøse forståelse ("aufgeklärtern Einsichten in die heilige Schrift." Schle. s. 3b) og dens pædagogiske evner. Her høres den selvbevidste rationalist, for hvem evangeliet er en intellektuel udfordring fremfor en åbenbaring. Om salmerne hedder det, at de med dels bevægende, dels belærende funktion skal integreres i gudstjenesten som efter sin "formålsparagraf" at dømme ikke foranstaltes for at tjene Gud, men mennesket: "wegen seiner wohltätigen Einflüsse in eine immer hellere Aufklärung ihres Geistes, in eine beständige fortgehende Besserung ihres Herzens und ihres Lebens und in ihre davon abhängige wahre Zufriedenheit und Glückseligkeit in der Zeit und nach dem Tode." (Schle. s. 3). Med den målsætning demonstreres, hvad Paul Sturm i sin håndbog om oplysningstidens salmer kalder en tilbageføring af den transcendente kristendom til en naturlig menneskehedsreligion. (Paul Sturm: "Das evangelische Gesangbuch der Aufklärung", Barmen 1923, cit. Paul Sturm, her s. 13). Den kristne tro er skrumpet ind til en almen tro på Gud, dyd og udødelighed.

Med henblik på de omarbejdede salmer beskriver den slesvigske salmebog udførligt den ideelle salmes karakteristika og gør rede for ændringsprincipperne omkring de ældre salmer, "welche beybehalten zu werden verdienten." (Schle. s. 4a). Intetsteds tages forbehold over for fejlskøn. Den kompromisløse tillid til egen åndsoverlegenhed er næsten misundelsesværdig. De op-

stillede ideale fordringer er dels etisk dels æstetisk begrundede og underordnet det pædagogiske hovedkrav at bringe de ældre salmers indviklede tankegang og udtryk på en udførligere og mere præcis form af hensyn til salmebogens almene brug. I etisk (dogmatisk) henseende kræves, at salmerne er i overensstemmelse med skriftens lære og den offentlige bekendelse. (I et særafsnit i salmebogen, "Die Hauptlehren der christlichen Religion, nach welchen die Lieder dieser Sammlung geordnet sind!", anføres den kristne troslære i 16 punkter, hvoraf det første lyder: "Die Menschen können nicht wahrhaftig noch ewig glücklich werden, ohne Gott durch die Vernunft und aus seiner Offenbarung recht zu erkennen." (Schle. s. 6 a)). Der advares mod religiøse vildfarelser, måske med sigte til barokkens dæmoniske gudsforestilling og pietisternes Jesusdyrkelse. Desuden tages afstand fra modsætningsforhold, der ikke er begrundede i den kristne lære, hvilket kan tolkes som et angreb på barokkens nedvurdering af jordelivet over for den hinsides herlighed. Som værn mod en profanering kræver man desuden en for andagten passende værdighed i udtryk og indhold (Helt ud i formuleringen er det Klopstocks vigtigste ændringskriterium, der her er forbillede, jf. herom i kap. 2).

Æstetisk er Gottscheds sprogideal herskende: Teksten skal være affattet korrekt uden irrelevant sproglig virtuositet og må desuden ikke krænke de gældende regler for versbygning, rim rytme (Wohllaut). Foredraget må klart, let og rent være tilpasset de almene begreber og skal sprogligt røbe, at det har kilde i biblen uden dermed at blive utysk ("oder orientalisch"). Kirkelige kunstord og overhovedet alle utraditionelle vendinger og ordsammensætninger bør undgåes, fordi deres mening går tabt under sangen: "bey einer ordentlichen Geschwindigkeit des Gesangs nicht bemerkt noch verstanden werden können." (Schle. s. 5). (Ifølge Friedrich Blumes anerkendte samleværk "Geschichte der evangelischen Kirchenmusik", Kassel 1965 (cit. Blume, her s. 232) er der aldrig i den protestantiske kirke blevet sunget så slæbende som i oplysningstiden). Betegnende for tidens kunstfremmede indstilling antydes end ikke i forordet en hensyntagen til salmernes digteriske kvalitet.

Den hamborgske salmebog gør ikke rede for sine redaktionsprincipper, men en undersøgelse af salmerne viser, at der re-

digeres ud fra samme kriterier som i den slesvigske salmebog. Tekstbearbejdelserne er blot mindre radikalt gennemført, men til gengæld er salmerne ofte mere forkortede. Nogle salmer i den slesvigske salmebog kunne være yderligere omarbejdede redaktioner fra den hamborgske, men der foreligger intet skriftligt belæg for det.

UDDYBNING VED EKSEMPELMATERIALE FRA RATIONALISTISKE PAUL GERHARDT-REDAKTIONER.

Med eksempelmateriale i de to salmebøgers Paul Gerhardt-redaktioner og på baggrund af dels det ovenfor refererede forord dels Paul Sturms teorier overbygget med træk fra åndshistorien skal i det følgende vises, hvorledes de rationalistiske redaktionsprincipper gav sig udslag i praksis. De etisk begrundede ændringer behandles så vidt muligt først, men i mange tilfælde er det svært at afgøre, om etiske eller æstetiske hensyn er de primære, fordi begge faktorer samtidigt spiller ind. Da ændringerne desuden ikke blot afhænger af tidens rationalistiske indstilling, men også af salmeredaktørernes personlige smag, kan der ikke uden videre generaliseres udfra eksempelmaterialet, men nok konstateres en tendens.

Den fornuftstyrede kristendomsforståelse har i de rationalistiske salmeredaktioner bevirket, at religionsudøvelsen centreres om Gud. Gud anerkendes som himlens herre og verdens skaber. I hans værk ser man et bevis for hans eksistens. Læren om treenigheden og, isoleret betragtet, læren om Jesus og Helligånden er af for irrationel karakter og glider i baggrunden. I trangen til at bringe Skriftens lære inden for fornuftens rækkevidde skelner man mellem det tidsligt betingede og det evige. Det tidsligt betingede betragtes som historiske kendsgerninger, der kan foranledige lovsang eller mane til efterfølgelse, men ikke opleves nærværende. Hvor Paul Gerhardt forkynder skabelsen som en evig proces, betragtes den af rationalisterne som en fortidig afsluttet handling, og der korrigeres pertentligt fra nutid til datid:

Der wolcken, lufft und winden Gibt Wege, lauf und bahn,	Der wolken, fluth und winden bestimmte lauf und bahn,
org. 435 S. 1 v. 5,6	Schle. 671 S. 1 v. 5,6

Paul Gerhardt (1607-76) studerede 1628-42 teologi i Wittenberg og var fra 1657 præst ved den ansete St.Nikolai kirke i Berlin, et embede han forlod i 1668 p.g.a. et fyrsteligt edikt, der stillede den reformerte kirke lige med den ortodoks-lutherske.
Hans ialt 134 salmer er alle af god kvalitet, nogle endda fremragende. De blev skrevet til kendte melodier eller straks sat i musik af kantorerne ved St.Nikolai (Crüger, Ebeling) og udgivet anonymt i vekslende udgaver af Crügers salmebog, "Praxis pietatis melica".

(Nummereringen ved Paul Gerhardts originale tekster henviser til A. Fischer og W. Tümpel: "Das deutsche evangelische Kirchenlied des 17. Jahrhunderts", Reprogr. eftertryk af udg. Gütersloh 1904-16. Hildesheim 1964 bd. III, mens numrene ved de senere redaktioner følger de to salmebøgers registre.)

Også Jesu liv betragtes i historisk aspekt. "Dein Zion streut die palmen" (org. 401, S. 2 v. 1) ændres til "Einst streute man dir Palmen;" (Ham. 70, S. 2 v. 1) Ændringen skyldes nok også modvilje mod det utyske Zion, men det fortidige aspekt er markeret for kraftigt til, at det kan være en tilfældighed.

Evigheden hører himlen til. Oplevelsen af evigheden i Gud gøres til et med den evige salighed efter døden og har ingen plads i den jordiske tilværelse. Irrationelle oplevelser forlægges til det hinsides ved indskud af tidsadverbier:

Ach möcht ich, o mein leben	Ach, möcht' ich einst mein leben
An deinem creuze hier	Begnadigt, Herr, von dir,
Mein leben von mir geben:	In deine hände geben!
org. 467	Schle. 257
S. 7 v. 5-7	S. 7 v. 5-7
Das machet, daß ich finde	Durch ihn versöhnet, finde
Das ewge, wahre Gut.	ich einst ein ewigs Gut!
org. 447	Ham. 234
S. 2 v. 3,4	S. 3 v. 3,4

Kristendommen reduceres dermed til en almen opstandelsestro, og det religiøse liv tager udelukkende sigte på frelsen. Denne gøres betinget af en dydig og from livsførelse, hvilket betyder en sækularisering i forhold til læren om retfærdiggørelse ved troen alene, som Paul Gerhardt er talsmand for. Han korrigeres plat:

Er kömmt zum weltgerichte,	Er kömmt zum Weltgerichte
Zum fluch dem, der ihm flucht,	und bringt, wann er erscheint,
Mit gnad und süßem liechte	Fluch jedem Bösewichte
Dem, der ihn liebt und sucht.	und Heil dem Tugendfreund.
org. 401	Ham 70
S. 10 v. 1-4	S. 9 v. 1-4

Med dyden som religion bliver det moralsk opbyggelige indhold i salmerne vigtigere end den kristne bekendelse. Paul Gerhardts nødråb: "Mach end, o Herr, mach ende An aller unser noth" (org. 435 S. 12, v. 1,2) ændres til et dydigt: "So hilf uns bis ans ende! Gieb, Gott, gelassenheit!" (Schle. 671 S. 11 v. 1,2).

Følelsen af frihed vokser. En fornuftstyret livsglæde bliver religiøs pligt. Den barokke fornægtelse af verden, som også har tag i Paul Gerhardt, viger for troen på et hensigtsmæssigt princip. De karakteristiske udtryk for vanitastanken: "Eitelkeit, Jammerthal, armer Sünder, Schwermuth" modereres eller forsvinder helt. "Gott wird dich aus der höle, Da dich der kummer plagt," (org. 435 S. 6 v. 3,4) kan næppe genkendes i de opbyggelige vers: "Daß er dein bestes wähle, Das glaub und zweifle nicht." (Schle. S. 6 v. 3,4).

Med den voksende følelse af eget værd kommer der et beregnende moment i det religiøse liv. Gellert havde indledt spædt med sine reflektioner over trygheden ved en from livsførelse, men hans tankegang er naiv i forhold til senere betragtninger. I extreme tilfælde skildres forholdet mellem Gud og menneske som en kontraktlig forbindelse, hvor saligheden indgår som rimelig modydelse for et fromt liv. Den hamborgske salmebog er endnu forholdsvis moderat, men giver dog Paul Gerhardts betragtninger over livets udgang en selvisk drejning:

Wil ers wieder zu sich kehren,	Soll ich es ihm wiedergeben;
Nehm ers hin: Ich wil ihn	nehm' er's hin; zum Gewinn
Dennoch fröhlich ehren.	wird mir ew'ges Leben.
org. 426	Ham 255
S. 3 v. 4-6	S. 3 v. 4-6

Men den slesvigske salmebog stiller frimodigt debet- og kreditposterne op og konstaterer, at regnskabet balancerer:

Und dir, dem Er mich anvertraut,
Als eine wolgeschmückte Braut
An deiner Seiten stehen,

org. 386
S. 10 v. 8-10

Zur rechten steh ich und mein haupt
Schmückt (denn ich hab an dich geglaubt,)
Der überwinder krone.

Schle. 247
S. 10 v. 8-10

Ærefrygten for Gud er afløst af en venskabelig tillid til hans solidaritet. Gud selv er humaniseret og afmystificeret. Paul Gerhardt har selv været med til at bane vej for det rationalistiske gudsvenskab, omend hans holdning er baseret på følelser fremfor fornuft. Og her som overalt i Paul Gerhardts digtning brydes nyt og gammelt. I enkelte passager overskygges alfaderen "lieber Vater" helt af barokkens majestætisk fjerne Gud. Alligevel samler gudsforestillingen i den senere version sig udelukkende om det faderlige element:

Drum, lieber Vater, der du kron
Und scepter trägst in deinem thron
Und aus den wolcken blitzest

org. 434
S. 6 v. 1-3

Ach, darum fleh' ich, Herr, zu dir:
Send', o mein Vater, sende mir
dein Licht, um gut zu wählen

Ham. 243
S. 6 v. 1-3

Samtidig forvandles forestillingen om den på engang dømmende og frelsende Gud, et dualistisk begreb, der var forbundet med en udpræget syndsbevidsthed, til en ensidig betoning af den frelsende Gud. Hans dæmoniske væsen, som er evident hos Paul Gerhardt, ændres til omsorgsfuldhed, synden omskrives til menneskelig svaghed:

Geh hin, mein Kind, und nim dich an
Der Kinder, die ich außgethan
Zur Straaf un̄ Zornesruthen.
Die Straf ist schwer, Der Zorn ist groß.

org. 386
S. 2 v. 5-8

Geh (sprach Gott,) Sohn, und rette mir
Die kinder, welche sich von mir
Entfernten zum verderben!
Die Schuld ist groß: versöhne sie.

Schle. 247
S. 2 v. 5-8

Ved afskaffelse af syndsbevidstheden bortfalder fundamentet for forsoningslæren. Korsfæstelsen giver ikke længere anledning til en dyb religiøs oplevelse, men fortolkes alment som en ekstra forsikring om saligheden. Paul Gerhardts passionssalmer lider stærkt under den ændrede opfattelse, dels reduceres de i antal, dels omarbejdes de til ukendelighed:

Wann dein herz wird erblassen
Im letzten todesstoß
Alsdan wil ich dich fassen
In meinen arm und schoos

org. 467
S. 6 v. 5-8

Du wolltest selbst erblassen,
Zu segnen meinen tod;
Du willst mich nicht verlassen,
Wenn sein gericht mir droht.

Schle. 257
S. 6 v. 5-8

Ændringen er også betinget af, at man med den afklarede, almengjorte kristendomsforståelse krævede en almen kristelig forkyndelse i salmerne. Stærkt greben bekendelsesdigtning betragtedes som usmagelig, især da når den fik udtryk i kærlighedserklæringer til en legemliggjort guddom. Salmernes funktion var ikke at vække lidenskab, men almen fromhedsfølelse (jf. også referatet af Klopstocks salmeteori i kap. 2). Til det formål var den religiøse floskel ideel, og det bliver da og-

så den, der i mange tilfælde afløser de anstødelige passager. At salmerne ved en sådan "Zersingen" mister deres poetiske kraft og religiøse dybde, er en biomstændighed som først eftertiden har øje for. Omskrivninger som i versene herunder er typiske for begge salmebøger:

Dich wil ich stäts, gleich wie du mich,
Mit Liebes-Armen fassen.

org. 386
S. 5 v. 3,4

Ach! wie vergelt ich, Jesu, dir
Dein göttliches erbarmen!

Schle. 247
S. 5 v. 3,4

Også mennesket skal udvise værdighed i sin religiøse adfærd. Al bevæget umiddelbarhed afdæmpes: "Frölich laßt uns Gott lobsingen" (Schle. 228) er den slesvigske salmebogs version af salmen "Frölich sol mein herze springen" (org. 405). I samme salme er verset: "Nun so laßt zu ihm uns nahen;" (S. 7 v. 1) den stilfulde gengivelse af originalens muntre opfordring: "Ey so kommt und laßt uns laufen," (S. 8 v. 1). Værdighedskriteriet har også foranlediget den ødelæggende begrebsliggørelse af Paul Gerhardts plastiske paralleller:

Nackend lag ich auf dem boden,
Nackend werd ich auch hinziehen,

org. 426
S. 2 v. 1,4

Ich kam unter Angst und Nöthen,
Nichts nehm' ich auch von der Erde

Ham. 255
S. 2 v. 1,4

Der er heller ingen tolerance over for et lavere stilleje. Uappetitligheder som "Schweiße" (org. 387 S. 2) og "schlachtest" (org. 386 S. 4) udelades. Diminutiver ophæves. Passionssalmen "Ein Lämmlein geht - " (org. 386) hedder i den slesvigske salmebog "Ein Lämm geht hin - " (Schle. 247) "alle teufel" (org. 435 S. 5 v. 1) omskrives til "alle stürme" (Schle. 671 S. 5 v. 1). (Her kan dog også etiske hensyn spille ind.) Folkelige vendinger, er de end nok så velanbragte, genopstår i

et ukarakteristisk floskelsprog:

Auf, auf, gib deinem schmerze	Entreiß dich allen sorgen;
Und sorgen gute nacht;	Sey frölich; immer sey
org. 435	Schle. 671
S. 7 v. 1,2	S. 7 v. 1,2

En ændring fra originalens "Es nimmet an Schmach, Hohn und Spott," (org.) (386 S. 1 v. 8) til "Es duldet willig hohn und spott," (Schle. 247 S. 1 v. 8) viser oplysningstidens ubehag ved barokkens forkærlighed for ophobninger af substantiver, herunder i versets tryksvage stavelser.

Mange ændringer er begrundet i kravet om et rent, letfatteligt skriftsprog. Fantasien underordnes forstanden. Det medfører en umådeholden udrensning af de ældre salmers billedsprog: "des Todes Gifft" (org. 386 S. 9) omskrives til "der letzen noth" (Schle. 247 S. 9), i samme strofe ændres den barokke sejladsallegori til "pilgerzeit". "du, der brunn der gnad" (org. 420 S. 2) bliver til "groß von Macht und Rath" (Ham. 266 S. 2) og versene "Gottes Sohn hat sich mit freuden Eingestellt" (Schle. 228 S. 2 v. 1,2) er en abstraktion fra originalens "Heute geht aus seiner kammer Gottes Held," (org. 405 S. 2 v. 1,2). Udfra ønsket om at undgå en personificering af kærligheden forfladiges noget af Paul Gerhardts bedste lyrik:

O Wunder-Lieb! O Liebes Macht!
du kanst, was nie kein Mensch gedacht,
Gott seinem Sohn abzwingen.
O Liebe, Liebe, du bist stark,
Du streckest den ins Grab und Sarg,
Vor den die Felsen springen.

org. 386
3. v. 5-10

So hat der Sohn an uns gedacht;
Ach, wer kan seiner liebe macht,
Wie sie's verdient erheben?
Die gnade, die der Vater trieb,
(O wie hat er die welt so lieb!)
Ihr seinen Sohn zu geben?

Schle. 247
S. 3 v. 5-10

Delvis af pædagogisk hensyn, men også udfra ønsket om på baggrund af en voksende national bevidsthed at hævde modersmålet renses salmerne for fremmedord: "schimpfiret" (org. 467 S. 1) ændres til "zerrissen" (Schle. 257 S. 1), "regimente" (org. 435 S. 6) til "macht" (Schle. 671 S. 7), "In Israelis Land" (org. 390 S. 6) bliver patriotisk til "Auf unserm Vaterland" (Schle. 622 S. 6) og Paul Gerhardts orientalsk klingende vers omskrives til moderne tysk:

Weg mit dem Gold Arabia,	Verschmähe nun, was nur der welt
Weg, Calmus, Myrrhen, Casia!	Was deinen lüsten nur gefällt;
org. 386	Schle. 247
S. 7 v. 5,6	S. 7 v. 5,6

men her som overalt er en begrebsliggørelse uheldig. Dels mister udtrykket skønhed og liv, dels kan et associationsrigt billedsprog ikke opløses i abstrakt klarhed uden tab af væsentlige aspekter. Kun få rettelser skyldes udelukkende hensynet til den sproglige korrekthed, og kun i den slesvigske salmebog. F.eks. indsætter den i verset "Der, ob wir Ihn gleich hoch betrübt," (org. 390 S. 4 v. 1) et hjælpeverbum: "Der, haben wir ihn gleich betrübt," (Schle. 622 S. 4 v. 1), mens den hamborgske redaktion er originaltro (Ham. 269 S. 4 v. 1).

Begge salmebøger markerer sammentrækninger og manglende bøjningsendelser med apostrof. I de hamborgske redaktioner forekommer et utal, især fordi det lidt klodsede sprog i de omdigtede passager har krævet det. Til gengæld har den slesvigske salmebog en for sunget lyrik ligeså usædvanlig som irrelevant mani for parenteser.

Til en vis grad er redaktionerne lettere at synge end Paul Gerhardts tekster, fordi de ikke umiddelbart forståelige tekstafsnit er erstattet med floskler, men i det stilistiske arrangement rummer de for mange underordnede sætninger og indskud til at være god sangkunst. I eksemplet nedenfor er originalens to indholdsmæssigt næsten ens verspar præget af sangbare detaileffekter som parformler og retoriske gentagelser. Redaktionen skyr urationelle gentagelser og udvikler forstandigt Paul Gerhardts tankegang i en længere, usangbar sætningsbue over alle fire vers.

O häupt voll blut und wunden,
voll schmerz und voller hon!
O häupt, zu spott gebunden
Mit einer dornen kron!
org. 467
S. 1 v. 1-4

O haupt voll blut und wunden,
Von sündern so verhönt,
In jenen leidenstunden,
Wo Gott die welt versöhnt!
Schle. 257
S. 1 v. 1-4

Tendensen er meget atypisk for overleveret lyrik, men karakteristisk for rationalisternes fornuftstyrede kunstforståelse.

I et tilfælde er der dog i begge salmebøger bevidst foretaget en "Zersingen", begrundet i, at man med oplysningstidens optimistiske livsanskuelse har brug for en positiv opbyggelig kunst. I nedenfor citerede strofer har man frygtet, at den syngende skulle sidde tilbage med varigt ubehag efter de otte pessimistiske vers i strofe 9, fordi forjættelsen i strofe 10 var for fjern. Man har derfor i redaktionerne sammenarbejdet de to strofer, så forjættelsen kommer inden for rækkevidde:

Er wird zwar eine weile
Mit seinem trost verziehn
Un thun an seinem theile,
Als hätt in seinem sinn
Er deiner sich begäben;
Und solst du für und für
In angst und nöthen schweben,
So frag er nichts nach dir.
org. 435 S. 9

Zuweilen mags wohl scheinen
Dir, als verstellt'er sich;
Als hört er dich nicht weinen,
Als übersäh er dich.
Doch wird in trüben stunden
Dein herz nur heilig, rein,
Und ihm getreu erfunden:
Wie wird er dich erfreun!
Schle. 671 S. 9

Wirds aber sich befinden,
Daß du ihm treu verbleibst,
So wird er dich entbinden,
Da dus am wengsten gläubst:
Er wird dein herze lösen
Von der so schweren last,
Die du zu keinem bösen
Bisher getragen hast.
org. S. 10

Resultatet bekræfter den generelle tendens i de rationalistiske redaktioner: En forfladigelse af originalens kunstneriske og religiøse kvalitet til fordel for en pædagogisk forenklet, banaliseret fremstilling.

Ved en sammenfattende vurdering må redaktionerne imidlertid også betragtes som en humanistisk bestræbelse på at ytre sig på et for menigmand forståeligt plan, så flest mulige blev draget med ind i den oplyste tidsalder. At man ikke, som man upsykologisk antog, kan manipulere med kunstværker til det formål, men har givet stene for brød, udelukker ikke den gode hensigt.

I eftertiden betragtes oplysningstidens salmepolitik som et mørkt kapitel i salmernes historie. I den her tilgængelige litteratur over emnet er kun Paul Sturm i sin beskrivelse af oplysningstidens salmebøger principielt positivt indstillet over for de rationalistiske redaktioner. Dels mener han, at de tidligere salmebøger var forældede, dels at de gennemgribende salmebearbejdelser brød det stive forhold til begrebet originalitet og stillede hensynet til menighedens opbyggelse højere (Paul Sturm s. 16 og 72f.). Hans opfattelse af salmen som flexibel brugslyrik er sympatisk, men lidt skævt begrundet. Det er klart, at en tekst, der bruges, må være tilgængelig for sproglig modernisering og en vis "naturlig Zersingen". Men redigeringer udfra et bevidst hensyn til salmens opbyggelige funktion fører til tekstmanipuleringer som oplysningstidens, og dem tager han også selv afstand fra med beklagelse over, at de fik lov at være rådende så længe.

Kapitel 2

SALMER OG PRINCIPPER FOR SALMEREDAKTION BELYST GENNEM BETRAGTNINGER AF EN RÆKKE DIGTERE I DET 18. ÅRHUNDREDE.

De fleste af det 18. århundredes digtere, hvoraf mange selv var teologer, har også på den ene eller anden måde beskæftiget sig med den gejstlige lyrik, dels ved selv at digte salmer, men også ofte ved at anstille betragtninger over salmernes væsen og samtidens salmepolitik.

KLOPSTOCK

Klopstock har markeret sig i periferien af sin øvrige produktion med udgivelsen af salmerne "Geistliche Lieder" bd. I og

II, henholdsvis 1757 og 1769, (tekstforlæg s. 55-362 i "Klopstocks Werke", Leipzig 1804, cit. K.W.). Salmerne var for individualistiske og abstrakte til at blive optaget på det faste salmerepertoire, men ad indirekte vej ved udgivelsen af samlingen "Veränderte Lieder" som særafsnit i "Geistliche Lieder" bd. I fik Klopstock alligevel stor indflydelse på den nærmeste eftertids salmebøger. Med "Veränderte Lieder", der indeholdt 29 overleverede salmer i Klopstocks bearbejdelse, skulle han nemlig (ifølge bl.a. Blume s. 229) i kraft af sin berømmelse legalisere og animere sin samtids allerede umådeholdne salmeredigeringer. Det synes paradoxalt, at landets fornemste lyriker har fremmet en kunstfjendtlig omgang med lyrik, men ironisk nok har netop Klopstocks trænede blik for lyriske ejendommeligheder bevirket, at det kom så vidt, idet der som grundlag for hans redigeringer og egen salmedigtning ligger teoretiske overvejelser over salmens væsen, der på mange punkter stemmer overens med den moderne forsknings teorier om den kunstfremmede lovmæssighed i sangbar lyrik. Hans teorier, der er samlede i forordet til "Geistliche Lieder" bd. I (K. W. s. 57-70), skal i det følgende refereres og fortolkes.

Klopstock er af den mening, at den egentlige gudstjeneste består i tilbedelse, og at salmesang som menighedens lydlige tilbedelse er den vigtigste del af gudstjenesten (K. W. s. 68). Han slører sit udsagn med kravet om, at salmesangen også og især skal skabe opbyggelig bevægelse i menigheden (K. W. s. 65 og 68), og udfra sidstnævnte sociale målsætning opstiller han sine teorier, der betegnende for hans anseelse, er formet som anvisninger for uøvede salmedigtere.

Han skelner mellem kunstnerisk sublime salmer med et begrænset, læsevant publikum og ukomplicerede salmer, der uden videre kan forståes af de fleste kirkegængere, og har to vægtige argumenter for at foretrække de sidste: De vil inddrage flest mulige kirkegængere i en fælles bevægelse, og det sproglige niveau vil forhindre, at bevægelsen slår over i (gruppesprængende) individuel lidenskab: "Jener ist die Sprache der äußersten Entzückung, oder der tiefsten Unterwerfung: dieses der Ausdruck einer sanften Andacht, und einer nicht so erschütterten Demut." (K. W. s. 61). Sublim kunst er derfor uegnet som menighedssang, konstaterer

Klopstock, og salmedigteren må bevidst nedlade sig på et lavere plan, selvom han derved mister kontakten til det mere udsøgte, men fåtallige publikum (K. W. s. 58f.).

Sprogligt skal en sådan forbrugervenlig salme fremlægge sit indhold med en mådeholden udførlighed, så tankegangen bliver let overskuelig (K. W. s. 61f.). Som religiøst fundament skal tekster fra det nye testamente foretrækkes, hvis gudsforestilling er mildere end det gamle testamentes. Af hensyn til den henførte stemning ("Bey dem Liede zerfließen wir in hoher Wehmut," K. W. s. 61) må dets lære på ingen måde fremstilles som en intellektuelt krævende religiøs afhandling, men bør fordeles i små indholdsenklaver: "Ich meine nicht, daß sie nicht hier und da kurze Sätze, die Lehren der Religion enthalten, einstreuen sollten. Es ist dies eine von ihren vornehmsten Regeln." (K. W. s. 64). Tydeligvis spøger her i Klopstocks bevidsthed de såkaldte "schöne Stellen", der som mikrostrukturelle arrangementer kan nydes af den syngende uden intellektuelle anstrengelser. Endelig anbefaler Klopstock, med flair for det suggererende moment i kollektiv jubel, at salmen hellere må være takkesang end klagesang (K. W. s. 65).

Skønt Klopstock må vide, at disse kollektivt stemningsskabende effekter går på tværs af salmens kunstneriske kvalitet, tager han kun indirekte forbehold over for dette. Han advarer (sympatisk) mod at undervurdere den sunde menneskeforstand og drive populariseringstendenserne ud i plathed (K. W. 67f.), fordi nemlig menighedens fællesandagtsfølelse brydes, hvis der forekommer uæstetiske tekstpassager. Faktisk mener han, at hovedvanskeligheden for salmedigteren er at finde balancen mellem det populære og det æstetisk akceptable sprogniveau.

Det er ifølge forordet til "Veränderte Lieder" (K. W. s. 194-198) forsyndelser på det punkt, der har provokeret ham til salmeomarbejdninger: "Wir sind oft mitten in unserer Andacht durch Gedanken und Ausdrücke unterbrochen worden, die nichts weniger als der Religion und selbst derjenigen Vorstellungen würdig waren, welche diese Lieder in bessern Stellen in uns hervorgebracht hatten." (K. W. s. 195f.). Det bemærkes, at Klopstock her relativerer sin sprognorm til et religiøst værdighedskrav. Overhovedet lægger han i forordene et fromt røg-

slør over sine betragtninger, der nok kan undre lidt, men måske er begrundet i, at han ikke er sig den rent socialt betingede tænkemåde bevidst, eller måske i, at han ønsker at tilsløre den for læseren.

Om bearbejdelserne iøvrigt mener Klopstock, at de, begrænset til korrektioner af nævnte æstetisk anstødelige passager, samt af forældede ord og urytmiske ordgrupper (K. W. s. 198), er beskedne og lader tekstens hovedtone urørt, således at salmen forbliver sin oprindelige forfatters ejendom. At Klopstock som vistnok eneste salmeredaktør betænker den åndelige ophavsret kan måske ses i lyset af, at han selv var digter af kald og levede af at være det. Han har dermed haft en forståelse for forholdet mellem kunstneren og hans værk, som endnu ikke var udbredt i samtiden. Beskedne blev hans ændringer imidlertid ikke. Han har ikke kunnet abstrahere fra sit eget kunstneriske jeg, men udvidet sin redaktionspraksis til at omfatte alt, hvad der var hans egen stil fremmed. Især er det gået ud over de folkelige elementer, som er et karakteristisk træk ved mange reformatoriske og til dels barokke salmer. F.eks. har i flere Luther- og Paul Gerhardt-salmer det folkelige sprog og de naive allegoriseringer måttet vige for Klopstocks abstrakte patos, og resultatet er blevet et kraftløst produkt, der hverken repræsenterer Klopstock eller den oprindelige forfatter.

Eksempelvis skal i det følgende Klopstocks redaktion af Paul Gerhardts salme "Wach auff, mein Herz, und singe" sammenholdes med en kort analyse af den originale tekst.

Paul Gerhardts salme (Nr. 380 i A. Fischer-Tümpels udgave) er makrostrukturelt styret af et logisk tidsforløb. Med udgangspunkt i den aktuelle morgen (S. 1) refererer salmens jeg den foregående nats centrale oplevelse (S. 2,3,4), vender tilbage til nutiden (S. 5,6,7,8) og kaster et blik ud i fremtiden (S. 9,10). Verbernes tider korresponderer med disse faser. Salmen er en morgensang, traditionelt indledt med lovsang i første strofe, hvis sidste vers "Dem frommen Menschenhüter" tematisk lægger op til den indholdsmæssigt fundamentale beretning om Guds afværgelse af den personificerede djævels angreb på jeget den foregående nat. Beretningen aflægges i et kraftigt, naivt allegoriserende talesprog, der passagevis er direkte henvendt til Gud:

Ja, Vater, als er suchte,
Daß er mich fressen möchte,
War ich in deinem Schosse,
S. 3 v. 1-3

og Guds trøstende ord refereres i direkte tale, så stilen tenderer det dramatiske:

Du sprachst: Mein Kind, nun liege
trotz dem, der dich betriege;
S. 4 v. 1,2

Beretningen er yderligere profileret af en indramning i antitetiske vers:

Heint, als die dunckeln Schatten
Mich ganz ümbgeben hatten, S. 2 v. 1,2
- - - - - -
Du solt die Sonne schawen. S. 4 v. 4

Strofe 5 handler om forjættelsens opfyldelse, strofe 6, gammeltestamentlig i ide og udtryk, om offerbegrebet:

Mein Weyrauch und mein Wieder
Sind mein Gebät und Lieder:
S. 6 v. 3,4

I strofe 8 og 9 udledes de foregående hændelsers betydning for den aktuelle dag og fremtiden. Konjunktionen "So" er makrostrukturelt sammenfattende:

So wollstu nun vollenden
Dein Werck an mir und sänden,
S. 8 v. 1,2

Salmen munder ud i en enkel, plastisk opstandelsesforestilling, der harmonerer med de visuelle forestillinger om djævelen.

Salmen imødekommer med sin indledende lovsang, sin optimistiske grundtone og bevægende inderlighed Klopstocks salmeideal på væsentlige punkter. Men dens retoriske bredde har stødt hans æstetiske sans, og dens tankegang har i perioder været ham for naiv. Den væsentligste ændring i Klopstocks redaktion (K. W. s. 257) er sammenfatningen af originalens tre kernestrofer (org. S. 2,3,4) i en strofe. Sammenfatningen har flere årsager: Først og fremmest har Paul Gerhardts djævleallegori været for naiv for Klopstock. I det oplyste 18. århundrede var de polare forstillinger om himmel og helvede på re-

Friedrich Gottlieb Klopstock (1724-1803) udgav allerede mens han studerede de tre første sange af sit berømte epos "Messias"; 1751-7o levede han, med æresløn fra den danske stat, i København; fra 177o til sin død boede han i Altona. - Hans "Geistliche Lieder" hører til den lille del af hans lyriske produktion, der fik en forbeholden modtagelse. Kritikken af dem har måske bevirket, at han aldrig fik realiseret de planer, han ifølge forordet havde om at lade dem følge op af en egenhændigt redigeret salmebog.

tur, og hvad der i barokken var djævlens værk betegnedes i oplysningstiden som menneskelig svaghed og misgreb. Sprogligt har passagen været Klopstock for grov med gloser som "fressen" og "Sathan" (org. S. 2,3). Adverbialleddet "Heint" (org. S. 2) og præteritumsformen "beschlosse" (org. S. 3) var desuden forældede, og rimet "suchte - möchte" (org. S. 3) har været uakceptabelt på Klopstocks tid. Han ignorerer derfor fuldstændigt den dramatiske djævlescene og glider i strofe 2 direkte over i en beretning om Guds beskyttelse i udtryk, der nærmer sig floskelen:

Mit göttlichem Erbarmen
Bedecktest du mich Armen.
S. 2 v. 1,2

Men det eksistentielle behov for Gud, salmens grundide, er bortfaldet med fjernelsen af det truende moment, og salmen står ikke til at redde, selvom Klopstock forsøger sig med mikrostrukturelle indgreb i den øvrige tekst.

Således fremhæver han i S. 2 v. 4 (org. S. 4 v. 4) objektet "Die Sonne" ved at stille det forrest: "Die Sonne sollst du schauen;", men da dets antitese (org. S. 2 v. 1,2) er udeladt, bliver ændringen betydningsløs. Den organisk sammenfattende konjunktion "So" (org. S. 8 v. 1) er meget logisk slettet i den tilsvarende strofe 6 hos Klopstock, da salmens makrostruktur er opløst med udeladelsen af originalens kernestrofe. Flere steder indsætter han apostrofen "Herr" som mekanisk fyldord, bl.a. i verset "Dein Wort ist, Herr, geschehen," (S. 3 v. 1) som erstatning for

Paul Gerhardts fyldord, der består i en uelegant talesprogsagtig genoptagelse af subjektet: "Dein Wort, das ist geschehen:" (org. S. 5 v. 1). Korrektionen er symptomatisk for Klopstocks valg af stilleje.

Endelig anes lidt af Klopstocks dristighed i strofe 4, hvor han har opgivet offertanken fra originalens tilsvarende strofe 6 med dens associationer til en fjern, majestætisk Gud. Han bruger her identiske rim i en tredobbelt intensiveret lovprisning:

Dem Geist des Herrn sey Ehre,
Anbetung, Preis und Ehre!

S. 4 v. 3,4

Franz Muncker hævder ganske vist, i sin videnskabeligt udarbejdede Klopstock-biografi: "Friedrich Gottlieb Klopstock", Berlin 1900, s. 308, at Klopstock bruger identiske rim af rimnød, men deres overraskende brud med det traditionelle rimmønster virker forfriskende.

Men kun i sådanne små detaljer kan geniet Klopstock svagt spores. Udfra en litterær vurdering er hans redaktioner ikke meget bedre end de efterfølgende salmeredaktørers, og at han blev et forbillede ses deraf, at hans version af "Wach auff, mein Herz, und singe" danner grundlag for yderligere redigerede versioner i den hamborgske og den slesvigske salmebog. Man kan undre sig over, at han ikke som de fleste anerkendte kunstnere i samtiden tog afstand fra redigeringsfuroren, men må samtidigt beundre ham, fordi han udfra et reelt kendskab til den sungne lyriks virkemidler jordnært turde beskæftige sig med salmesang på disse præmisser og sætte sit legendariske kunstnernavn på spil.

GELLERT

Gellert har med udgivelsen af salmerne "Geistliche Oden und Lieder" ifølge Wilhelm Nelle: "Geschichte des deutschen evangelischen Kirchenliedes", Hamburg 1904, s. 201 haft omtrent ligeså stor indflydelse på oplysningstidens salmepolitik som Klopstock. Hans salmer, der var præget af hans rationalistiske anskuelser, udkom 1757, samme år som Klopstocks, og båret af en mere personlig tone end dennes, fik de en langt bedre mod-

Christian Fürchegott Gellert (1715-69) var efter teologiske og filosofiske studier en tid huslærer og fra 1750 professor i filosofi i Leipzig. I sin samtid vandt G. anseelse ud over Tysklands grænser. I sit alsidige forfatterskab tilstræber han i oplysningstidens ånd at belære og underholde. I hans samlede værker fra 1788 findes en fyldig gennemgang af hans liv og værk, forfattet af J.A.Cramer.

tagelse.

Gellert har også suppleret sin salmedigtning med et forord indeholdende regler for ideel digtning, men til forskel fra Klopstock under inddragelse af aktuelle salmepolitiske aspekter. I forordet, s. 81-92 i "Geistliche Oden und Lieder", C. F. Gellerts sämmtliche Schriften, bd. 2, Leipzig 1784, (cit. G. W.) beklager han, at salmedigtningen er kommet i miskredit og mener, at digterne muligvis har svigtet den gren af poesien, der burde være en pligt, fordi den i stedet for berømmelse ofte afføder spot. Åbenbart erkender han, at der i samfundet foregår en frigørelsesproces fra det kristne grundlag. Han nærer i hvert fald ingen illusioner om den generelle holdning til religiøs lyrik: "Ist der Vorwurf eines kleinen und einfältigen Geistes, eines Abergläubischen, oder Milzsüchtigen, den uns die Spötter machen können, ist er, aus diesem Gesichtspunkte betrachtet, nicht der erhabenste Lobspruch für uns?" (G. W. s. 83).

Sandsynligvis har Gellert det mest eklatante udtryk for denne indstilling, oplysningstidens hensynsløse bearbejdelser af de overleverede salmer, i tankerne. I det mindste forsøger han at bane vej for en holdningsændring, dels ved at give en historisk begrundelse for salmernes eventuelt anstødelige partier (G. W. s. 85), dels ved kraftigt at fremhæve deres fortrin over for mere moderne salmer. Herunder demonstrerer Gellert en rodfæstet tilbøjelighed for de nedarvede salmer, der står i mærkelig modstrid med såvel hans egen digtning som med det regelsæt for idealsalmen, han opstiller sidst i forordet.

I følge Gellert besidder nogle af de gamle salmer en bevægende kraft, som er mere værd end hele bind med nye salmer: "Weil

der Ausdruck stark und kräftig, weil der Innhalt des Gedankens groß, und doch der Gedanke nicht ausgedehnt ist; weil die Kürze und der Nachdruck das Harte entschuldigen; weil die Versetzungen der Deutlichkeit nicht schaden, sondern mehr die Aufmerksamkeit befördern." (G. W. s. 87f.).

Det er ikke netop, hvad man kunne forvente fra Gellert, der af vordende salmedigtere først og fremmest kræver pædagogiske fremstillinger. Således lyder hans regel umiddelbart under det ovenfor citerede: "Es muß eine allgemeine Deutlichkeit darinne herrschen, die den Verstand nährt, ohne ihm Ekel zu erwecken." (G. W. s. 88). Og paradoksalt hæfter Gellert med forkærlighed de rosende attributer "schön, geistreich, stark, kräftig, groß, feyerlich" (G. W. henholdsvis s. 86,87,88,89) på de overleverede salmer, men hans egne, behersket af et forstandsklart flydende, abstrakt sprog, af eftertiden (henholdsvis Nelle s. 201, Blume s. 230, Paul Sturm s. 14) får prædikaterne "Mattigkeit der Reflexion", "verstandesmäßiger Ton", "gut gereimte Vorträge und Predigten".

Hans opfattelse af salmernes funktion er dog utvetydig rationalistisk. Salmerne skal belære, dels moralsk, dels religiøst. (Symptomatisk for tidens almengjorte teologi bruger Gellert sjældent glosen "kristen" eller dens afledninger, dog G. W. s. 82, hvor han imidlertid samtidigt kontrasterer "verderbte Religion" og "göttliche Religion"). I et afsnit om salmens beskaffenhed sætter han lighedstegn mellem kristendomslære og almen morallære med kravet om, at salmen demonstrerer tro og dyd udfra samme værdinorm: "das Heilige des Glaubens, das Göttliche der Liebe - - - das Kleine der Eitelkeit, das Schreckliche der Wollust, mit Einem Worte, die Reizungen der Tugend und die Häßlichkeit des Lasters empfinden lassen;" (G. W. s. 90f.) og er hermed talsmand for sin samtids sækulariserede, humanistiske livssyn.

Men i hans stilistiske anvisninger spores en dobbeltholdning, der røber hans, åbenbart rent litterært-æstetiske, forelskelse i de ældre salmer. Efter Gottscheds forbillede kræver han et umiddelbart forståeligt sprog, men med et lidenskabeligt præg: "die lebhafte, gedrungne, feurige und doch stets verständliche Sprache." (G. W. s. 90). Han fordrer, at man i salmerne anvender det velplejede rigssprog, "die übliche gewählte Sprache der Welt", men endnu mere biblens uforlignelige sprog, "voll gött-

licher Hoheit und entzückender Einfalt." (G. W. s. 89) og affinder sig gerne med et urent rim eller afstødt "e", når blot salmen er eftertrykkelig og kraftig (G. W. s. 91). (Det er betegnende, at Paul Sturm, der adskillige gange citerer fra Gellerts forord for at demonstrere oplysningstidens udvandede salmeideal, må håndplukke sine citater for at undgå en afspejling af Gellerts ambivalente holdning).

At Gellerts ønske om at forene sublim kunst og et logisk, forstandsklart udtryk er urealisabelt, fremgår af hans egen salmedigtning, men hans tilbøjelighed for de overleverede salmer har fået ham til at betragte sin samtids salmepolitik med forbehold. Han gendigter klogeligt Paul Gerhardt, hvor Klopstock uforsigtigt omarbejder, og i sit forord ytrer han ønske om, at salmeforbedringerne måtte være udsat for færre vanskeligheder (G. W. s. 86), hvilket må tolkes som utilfredshed med de eksisterende redaktioner. Når Nelle omtaler hans andel i disse, må han udelukkende have tænkt på Gellerts egne salmer, der som værker fra en samtidsklassiker kan have været inspirerende forbilleder.

HERDER

Herder har både indirekte med udgivelsen af sine "Volkslieder" og direkte i forbindelse med udgivelse af salmebøger meddelt omverdenen sit syn på de overleverede salmer.

Blandt hans "Volkslieder" figurerede både yngre og ældre, naivt affattede salmer (bl.a. "Der Mond ist aufgegangen") som Herder overfor den reflekterede, intellektuelt affattede kunstpoesi betragtede som ægte folkelig kunst. Indbegrebet af folkelig kunst var for Herder de anonyme, mundtligt overleverede sange, som han tillagde spontan undfangelse i folket, men de udvalgte salmer fik prædikatet "folkelig" i kraft af deres naivitet og digteriske umiddelbarhed. Med den opfattelse gav Herder impuls til en litterær nyvurdering af salmerne, der i høj grad forøgede deres anseelse.

Hans indstilling til den aktuelle salmepolitik, som han fra 1776 som generalsuperintendent i Weimar var personligt engageret i, er ikke så entydig. I 1778 var han skarp modstander af enhver redaktion af de nedarvede salmer, men denne overbevisning fastholdt han kun mindre officielt i 1795, hvor han udtalte sig offentligt til fordel for de rationalistiske redaktioner.

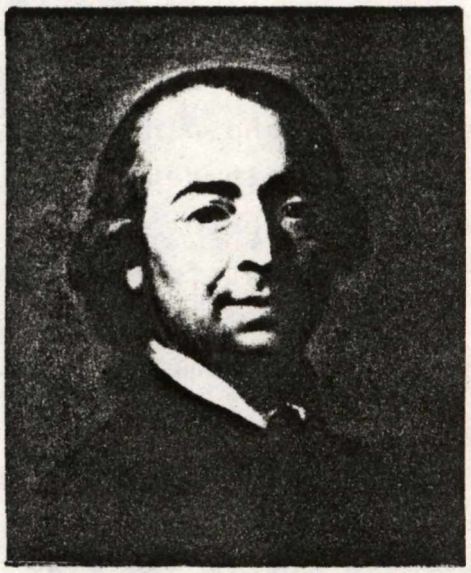

Johann Gottfried Herder (1744-1803) var efter teologiske studier i Königsberg lærer og præst, fra 1776 og til sin død generalsuperintendent i Weimar, kaldet på Goethes foranledning. H.var mere filosof end digter. Hans organiske verdensbillede var genial nytænkning, og med sin betoning af det enkelte menneskes ret til fri udfoldelse af naturlige anlæg blev han af stor betydning for den senere litteratur og bl.a. banebrydende for genibevægelsen "Sturm und Drang".

Hans betragtninger foreligger i forordene til 1778- og 1795-udgaven af "Hoffmannisches Gesangbuch" (Hoffmann efter forlæggeren), henholdsvis "Neu eingerichtetes Sachsen - Weimar - Eisenach - und Jenaisches Gesang-Buch", Weimar 1778 og "Weimarisches Gesangbuch", Weimar (1795), som Herder var ansvarlig udgiver af. Desuden er korrespondance omkring udgivelsen af den seneste salmebog bevaret. Skrifterne findes i afsnittene "Schriften aus dem geistlichen Amt" og "Amtliche Schriftstücke", henholdsvis s. 664-732 og s. 733-796 bd. 31 i "Herders Sämmtliche Werke", Berlin 1889 (cit. H. W.).

Forordet "Vorrede zum Hoffmannischen Gesangbuch 1778" (H. W. s. 707-712) er et aktuelt forsvarsskrift for de mange overleverede salmer i ubearbejdet udgave, der danner grundstamme i den nyredigerede salmebog. Herder plæderer i sin egenskab af præst udfra ønsket om at byde menigheden den rette forkyndelse i den lødigste form. Forordet har med sit følelsesbetonede, polemiske præg måske især adresse til reformivrige embedskolleger, som han muligvis har skuffet ved ikke at have ladet salmebogen radikalt modernisere. Hans forsvar for de nedarvede salmer er, i overensstemmelse med grundtanken i hans "Volkslieder", begrundet i den subjektive værdidom, at disse salmer er affattet som umiddelbare kristne livsytringer, og derfor er bærere af den oprindelige læres renhed og sunde blomstring. Som menighedssalmer formidler de en fundamental kristelig oplevelse: "Aus dem Herzen entsprungen, gehen sie zu Herzen. - - - Einsgeworden mit

vielen andern, die Ein Anliegen mit uns zu Gottes Thron treibt, und Einerlei Bekenntniss, Eine Hoffnung, Ein Trost beseelet, fühlet man sich wie in einem Strome zur andern Welt hin, fühlt, was es sei: ich glaube eine christliche Kirche, und ein ewiges Leben." (H. W. s. 710). Herder må hermed have defineret den kristne salmes ideale opbyggelige effekt, hvor overfor Klopstocks og Gellerts funktionsidealer: ophøjet andagtsfølelse og belæring er sækulariseringer.

Når de nye (rationalistiske) og nybearbejdede salmer ikke i samme grad kunne opbygge kristeligt, skyldtes det, betegnende for Herder, dels at de var opstået som reflekteret kunstpoesi (H. W. s. 708f.), dels at deres indhold var moralsk fremfor kristeligt. Ved ændringer i salmerepertoiret og i de ældre salmers tekst i adskillige salmebøger var denne lære på vej til at inficere kristendommen, men Herder nægter at deltage i den udvikling: "Glaube indessen niemand, daß, - - - ich denen hätte nacheifern mögen, die durch Veränderung der alten und durch Einrückung der neuesten Lieder das sogenannte Licht der neuern Reformation bis auf Gesangbücher und heilige Stäten verbreiten." (H. W. s. 708).

Undtagelsesvis udfra et litterært synspunkt tilføjer han, at eventuelt overskydende stavelser og ord kun forøger kraften og charmen (Reiz) i de ældre salmers trohjertede sprogbrug, og at enhver beskæring kun kan svække dem (H. W. s. 708). Og med ubevidst anerkendelse af den anamnetiske effekt, glæden ved genkendelse, beskriver han modviljen mod at akceptere forandringer i udenadlærte salmer: "Sollte es nun nicht hart heißen, Gesänge der Art zu verändern, d. i. lebendige Theile aus dem Gedächtniss und der Seele so vieler guten Menschen wegzuschneiden?" (H. W. s. 711).

Han slutter sit indlæg med at prise de menigheder lykkelige, der har fået lov at beholde deres gamle salmebøger og ikke dagligt eller ugentligt "martres med forbedringer." (H. W. s. 711f.).

17 år senere har Herder tilsyneladende totalt ændret syn på samtidens redaktionsprincipper efter den i 1795 nyredigerede "Hoffmannisches Gesangbuch" at dømme. Salmebogen indeholder 358 meget forsigtigt korrigerede overleverede salmer, samt et stort afsnit med nyere, der efter Wilhelm Nelles udsagn (Nelle s. 210)

er hærget på Diterichs facon. I salmebogens forord forsvarer Herder dens redaktion, men hans kategoriske udtalelser, som skal refereres nedenfor, kan være "salmepolitisk taktiske" og må tages med forbehold (jf. senere nedenfor).

Teologisk tillægges de nedarvede salmers forkyndelse af "fædrenes tro" (H. W. s. 717) ingen fortrin i forhold til de nye salmer, hvis morallære Herder (som en ny Gellert) karakteriserer som sand sang fra hjertet: "Man will in unserer Zeit statt der alten Kirchenlieder moralische Gesänge; wohlan! viele dieser Kirchenlieder sind moralisch; und viele derselben enthalten einen wahren Gesang des Herzens!" (H. W. s. 722).

I helt uforklarlig modstrid med hans image i eftertiden er det ahistoriske og kunstfremmede argument, at de yngre salmers indhold er tidssvarende, mens omstændighederne omkring reformationen og 30-års krigen, som tematisk dominerer de ældre salmer, ikke længere kan have interesse: "daß es also höchst unschicklich sey, im Namen solcher Personen zu singen, die vor hundert oder zweihundert Jahren lebten, und jetzt im Himmel andere Gesänge anstimmen, als sie damals hienieden anstimmen mußten." (H. W. s. 717f.).

Han indrømmer, at de gamle salmers kraftige sprog er mere indtrængende end det moderne, hvilket sammen med ulysten til at ændre i ældre kirkegængeres salmeskat og hensynet til korrespondancen med ældre salmebøger er årsagen til det ringe antal rettelser i dem. Men hans glæde over de intakte salmer er øjensynligt blandet. Efter et normsæt, der tenderer mod rationalisternes, kritiserer han fortidens digtere for deres hengivelse til Jesussværmerier, der har betydet en ufrom koketteren med frelseren i gloser som "Jesulein, Krippe, Windeln, Blut, Striemen, Wunden". Ligeledes anker han over de usalige overdrivelser af bodstankerne og den hykleriske nedvurdering af jordelivet (H. W. s. 719). Han sigter her klart til de pietistisk- og barokmystiske salmer. Luther, som han adskillige gange citerer, er hans yndlingsdigter.

Endelig opstiller han som ledende gejstlig embedsperson et reglement at følge for præster og lærere (H. W. s. 721f.). Essensen i dette er, at præsterne må finde balancen mellem nye og gamle salmer, og lærerne må påse, at børnene lærer også de nye salmer udenad, så de sikres en fast plads i det almene sal-

meforråd.

Herders sidste standpunkt står ikke alene i komplet modstrid med hans tidligere, men, synes det, også med hans egen personlighed. Også Wilhelm Nelle undrer sig over, at den Herder, der viste den undrende verden, hvor kilden til al sangkunst flyder, åbentbart fandt, at den hellige folkepoesi var for god til folket selv (Nelle s. 210). Men som nævnt ovenfor kan Herders udtalelser være taktisk begrundede og salmerepertoiret være et kompromis: Af en embedsskrivelse fra 1793, formentlig rettet til et medlem af det Fyrstelige Overkonsistorium (H. W. s. 778-781) fremgår det, at Herder har måttet tilrettelægge salmebogen i samarbejde med dette mere kritisk reformorienterede råd. I brevet plæderer Herder "nochmals" for at lade den jævne mand beholde et større udvalg af sine gamle yndlingssalmer. Disse må kunne gøres brugbare ved umærkelige forandringer.

Med henblik på redaktionsprincipperne generelt foreslår han, at Luthers og måske også Paul Gerhardts salmer forbliver urørte, og de øvrige ændres mindst muligt. Utvetydigt skriver han: "Ich für meine Person bin dem Änderungskitzel von Herzen gram und feind." (H. W. s. 779).

I et brev til Hertugen af Weimar i 1795 (H. W. s. 781f.), hvor hertugen præsenteres for den færdige salmebog, undskylder Herder de mange bibeholdte gamle salmer med henvisning til de fattige, der ikke straks kan anskaffe sig nye salmebøger, hvorfor disse må korrespondere med ældre udgaver. Der har ganske givet foreligget et krav om en moderniseret salmebog, som Herder har måttet tage hensyn til, og det er muligt at han i forordet i 1795 er gået på akkord med sig selv for at tilsløre sin tendens til at lade de overleverede salmer urørt. Det kan undre, at Herder som anerkendt kulturpersonlighed og overordnet embedshar måttet indgå kompromis i spørgsmålet om en salmebogsredaktion, men det siger lidt om, hvor uopholdelig oplysningstidens reformtrang var.

MATTHIAS CLAUDIUS

Matthias Claudius taler de nedarvede salmers sag i en af sine mange brevfiktioner: "Eine Korrespondenz zwischen mir und meinem Vetter", "Wandsbecker Boten V" 1789, s. 343 i "Matthias

Matthias Claudius (1740-1815) studerede fra 1759 teologi og senere jura i Jena, men afbrød studierne. 1764 rejste han til København som sekretær for en embedsmand og fandt her ind i kredsen af tyske kulturpersonligheder, hvor Klopstock var det beundrede midtpunkt. Fra 1771 var han bosat i Wandsbeck, hvor han som redaktør gjorde sine "Wandsbecker Boten" berømt, især gennem sine egne indlæg af populært udformede breve og artikler med kommentarer til aktuelle emner. Som digter var han ofte kristeligt forkyndende, men kun få af hans enkle, smukke digte er egentlige sange.

Claudius Sämtliche Werke", München 1968 (cit. C. W.).

I sørgmuntre toner beklager han moderniseringen af de salmer, han gennem sin kristne livsførelse hele livet har været fortrolig med: "So ein: "Befiehl du deine Wege" z. E., das man in der Jugend, in Fällen wo es nicht so war wie's sein sollte, oft und andächtig mit der Mutter gesungen hat, ist wie ein alter Freund im Hause dem man vertraut und bei dem man in ähnlichen Fällen Rat und Trost sucht." (C. W. s. 344). Her som overalt i den korte tekst er det ikke tabet af en specifik kristelig-, men en mere almen anamnetisk oplevelse, Claudius beskriver, og som et konstruktivt fænomen, selvom hans forestillinger strejfer sentimentalitet.

Tekstens antirationalistiske sigte får udtryk i en ekstremt naiv kirkegængers overdrevne forestillinger om de kirkelige myndigheders magtbeføjelser. I følge anmærkninger til teksten (C. W. s. 1028) er Claudius' angreb rettet mod Berlins overkonsistorialråd Diterich, der fra sin indflydelsesrige stilling såvel personligt som indirekte udøvede rationalistisk censur i salmebøgerne.

Selvom Claudius' aktivitet i røret omkring de rationalistiske salmebøger har været beskeden (foruden nærværende indlæg rummer måske også hans berømte salme "Der Mond ist aufge-

gangen", der udkom 10 år tidligere, en kritik af tidens fornuftstyrede teologi) har han ved at publicere sine synspunkter i det udbredte "Wandsbecker Boten" haft gode muligheder for at øve indflydelse, men hans samtid har været for rationalistisk motiveret til at give tilslutning.

GOETHE

I brevfiktionen "Brief des Pastors zu xxx an den neuen Pastor zu xxx", 1773, s. 83-95 bd. 36 i "Goethes Sämtliche Werke", Jubiläumsausgabe (cit. Go. W.) beskæftiger Goethe sig med den protestantiske kirkes ydre og indre forhold og kommer herunder kort ind på salmer og salmesang. Efter dels at have anket over den dogmatisk stivnede kirkes fordømmelse af afvigende trosretninger, dels at have advaret mod rationalisternes sækulariserede religion opfordrer han kirken til at praktisere større frihed indadtil. Specielt finder han, at præsterne er unødvendigt formynderiske, når de i forsøg på at skabe den bedst mulige opbyggelse censurerer menighedens bibellæsning og byder den redigerede salmer "- - - die mit aller kritisch richtigen Kälte hinter dem Schreibpulte mühsam poliert worden sind." (Go. W. s. 94f.). Bearbejdelserne er, ifølge Goethe, nyttesløse, fordi det ikke er sagen selv, men modtagerens øjeblikkelige modtagelighed ("die Lage des Herzens") for sagen, der bestemmer graden af opbyggelighed: "was ist dran gelegen, was man singt, wenn sich nur meine Seele hebt und in den Flug kömmt, in dem der Geist des Dichters war." (Go. W. s. 94).

Bag Goethes lidt flotte ligegyldighed over for teksten ligger hans, med alderen voksende, interesse for den ikke for komplicerede strofiske lyrik, der i sungen form ikke dominerer over melodien. Hans pleje af denne genre, der dog ikke resulterede i salmer men i "Gesellige Lieder" er ifølge Albertsen i en artikel over dette aspekt i Goethes lyrik udelukkende determineret af genrens sociale funktionabilitet: "Um die Singbarkeit seiner Lyrik ringt Goethe sein Leben lang in der freilich nur teilweise erfüllten Hoffnung auf eine Kunst, die nicht eine elitäre künstlerische Einsamkeit zur Schau tragen, sondern vielmehr eine gesellschaftliche, geradezu gesellige Funktion wahrnehmen und mit das Modell einer für die Zukunft anzustrebende Kommunikation er-

Johann Wolfgang Goethe (1749-1832) påbegyndte et jurastudium i Leipzig som blev fuldført i Strassburg 1771. Fra 1775 til sin død var G. knyttet til Weimar, først som fyrstens gæst, senere som hans betroede embedsmand og rådgiver. I sin ungdom blev G. i en rekonvalescensperiode grebet af pietismen, som den kom til udtryk hos hans plejerske Susanne von Klettenberg; men ellers har han i sit forfatterskab beskæftiget sig mere med det ikke specifikt kristne, guddommelige princip end med kristendommen.

richten will, in der sich Kunstproduzent und Kunstrezipient ohne markante Trennung gegenseitig zur Fröhlichkeit steigern." (L. L. Albertsen: "Gesellige Lieder, Gesellige Klassik", Manuskript (Goethe Jahrbuch 1979)). Af Albertsens karakteristik fremgår baggrunden for Goethes betoning af den syngende og digterens beslægtede følelser (Geist), nemlig ideen om den fuldendte kommunikation mellem disse i ideelle sangsituationer.

Goethes betragtninger er klart antirationalistiske, men idet han beskriver den emotionelle oplevelse under salmesangen som rent almen grebethed overfor Herders kristelige og Claudius' konstruktivt anamnetiske og samtidigt ser bort fra tekstens litterære kvalitet, er hans indlæg i realiteten ikke som deres et forsvar for de nedarvede salmer.

(I eftertiden har Paul Sturm højst udisciplineret afhjulpet Goethes mangel på mere spekulative aspekter ved med indskuddet " - nämlich aus alter Zeit und in alter Form - "(Paul Sturm s. 37) at fordreje ovenfor citerede Goethe-udtalelse, så indifferensen kommer til at gælde salmens alder frem for dens kvalitet). Goethes korte indlæg nævnes kun hos Paul Sturm, mens Herder og især Claudius i forhåndenværende litteratur figurerer som tidens mest prægnante modstandere af salmebearbejdelserne. Ingen af de tre digtere har imidlertid haft øjeblikkelig indflydelse på den rationalistiske salmepolitik, der netop stod stærkest i årene 1750-1800.

Kapitel 3

RESTAURATIONEN

De enkelte, der udfra en mere nuanceret livsholdning protesterede mod rationalisternes fortrængning og forfladigende bearbejdelse af de overleverede salmer, blev overhørt i oplysningstidens reformbegejstring. Først efter århundredskiftet, da det transcendente igen med den romantiske bevægelse var opstået som kvalitet, voksede kravet om en generel restauration af den kristne forkyndelse overhovedet.

Formelt indledtes denne ved reformationsjubilæet 1817 med Kieler præsten Klaus Harms 95 teser vendt mod den rationalistiske teologi. Forud var gået Schleiermachers angreb på tidens indsnævrede gudsforestillinger.

Som forudsætninger for salmernes restauration, der også må ses i lyset af romantikkens genopdagelse og delvise glorificering af fortiden, nævner Wilhelm Nelle Herders "Volkslieder" og Novalis' genoplivelse af den lyriske Jesuskult (Nelle s. 213f.). Direkte opfordringer til rehabilitering af salmearven udgik fra Ernst Moritz Arndt i forbindelse med hans indsats for landets nationale rejsning.

I de første restaurede salmebøger var især salmerepertoiret forandret, idet de platteste rationalistiske salmer var gledet ud til fordel for de overleverede fortrængte og en del kendte, men hidtil kun privat udgivne pietistiske salmer. I tekstlig henseende var restaureringen særdeles kompromisfyldt. Først Philip Wackernagels 1841 publicerede samling "Das deutsche Kirchenlied von Martin Luther bis auf Nicolaus Hermann und Ambrosius Blaurer" skulle give inspiration til en mere gennemgribende tekstrestauration. Lokalt kan de rationalistiske redaktionsprincipper dog spores helt op i nutiden, og det for nærværende arbejde fundamentale værk, Fischer-Tümpels "Das deutsche evangelische Kirchenlied des 17. Jahrhunderts" udgivet 1904-1916 betragtes da også hos Blume som et bidrag til videre restaurering (Blume s. 252).

Som repræsentant for de tidlige restaurationssalmebøger skal salmebogen "Gesangbuch zum gottesdienstlichen Gebrauch für evan-

gelische Gemeinen", Berlin (dat. 1829) (cit. Berliner salmebogen, fork. Ber.) nærmere omtales. Som salmebog for den berlinske menighed fik den stor udbredelse og omtales også ofte i eftertidens litteratur.

Som ansvarlige udgivere figurerer ni medlemmer af en i 1817 nedsat salmebogskommission, deriblandt Schleiermacher. Som det fremgår af salmebogens forord, "Vorrede" s. III - VI, undertegnet af kommissionen, er den udgivet i restaurativt øjemed: Kommissionen skal især koncentrere sig om udvalget af salmer i tidsrummet fra reformationen til midt i det 18. århundrede, samt om de salmer, der uden at figurere i salmebøgerne måtte have vundet "Bürgerrecht" (Ber. s. IV); for de sidste skal dog forudsættes, at de dels har digterisk værdi, dels ikke forkynder sækulariseret morallære. Mindre kendte, nyere salmer kan optages på samme præmisser. Teologisk må ingen bestemt opfattelse af den kristelige (protestantiske) lære ensidigt begunstiges, det skal til gengæld det eksisterende melodiforråd.

Efter disse retningslinjer står salmebogen åben for alle protestantiske konfessioner og strømninger, idet den pietiske specielt er betænkt med anerkendelsen af salmernes "borgerret". Kravet om et kristent grundlag udelukker de ekstremt rationalistiske salmer, der desuden også afskæres fra optagelse med klausulen om, at repertoiret skal sammensættes af salmer fra før århundredets midte. (Berlins konsistorialråd Diterich, der foruden at redigere også udgav egne salmer omkring 1780, kan jo have været lokal berygtet). Ved anbefalingen af mindre kendte nye salmer kan associeres til Novalis' religiøs-mystiske digte, hvoraf seks (ifølge Nelle s. 213) blev optaget i salmebogen på Schleiermachers foranledning.

Hvad angår redigeringerne forbeholder kommissionen sig ret til at rette i teksterne med "skånsomt forbedrende hånd" af følgende årsager: For at gøre en kompliceret udviklet tankegang overskuelig, for at tilpasse syntaksen efter verslængden (et ændringskriterium, som er irrelevant for Paul Gerhardts sangbare salmer) og endelig for at forbedre udtryk, der måtte være sprogligt ukorrekte, anstødelige mod den gode smag eller ikke umiddelbart forståelige (Ber. s. V).

Skønt de anførte ændringskriterier ikke omfatter dogmatiske hensyn, rummer de så vide fortolkningsmuligheder, at en gennem-

gribende tekstkorrigering faktisk tillades og i nogle tilfælde også blev realiseret. Det er muligt, at der i kommissionen har været diskussion om restaurationsniveauet. I hvert fald har man i forordet på forhånd forsvaret salmebearbejdelserne: "Zuletzt lag es keineswegs in der Überzeugung der Synode (som har udpeget kommissionen), daß in Gesangbüchern dieser Art, welche nicht den Bedürfnissen der wissenschaftlichen Forschung, sondern allein der öffentlichen Erbauung sowohl der jetzt lebenden, als der nächstfolgenden Geschlechter, gewidmet sind, an den aufgenommenen Liedern durchaus nicht geändert werden dürfe." (Ber. s. V).

I følgende afsnit skal foretages en sammenligning mellem salmebogens redaktioner af Paul Gerhardt-salmer og de originale tekster til belysning af de faktiske ændringsprincipper, hvis restaurative tendenser vil fremgå som en relativering af de rationalistiske principper.

Indledningsvis skal nævnes, at man udfra et restaurationsprincip søger at bevare den originale teksts makrostrukturelle sammenhæng og begrænse sig til en finjustering, ligesom man af hensyn til salmernes identifikation undertiden fraviger ændringspraksis i indledningsverset: Verset "Ein Lämmlein geht und trägt die Schuld" (org. 386) overtages ordret, selvom man principielt er modstandere af diminutiver og ændrer glosen "Lämmlein" til "Lamm" i samme salme, strofe 2 (Ber. 169). Dogmatisk betingede korrektioner har ikke været påviselige, men æstetisk og pædagogisk korrigerer man udfra et rationalistisk ideal, blot med mere moderat pen.

Af hensyn til den gode smag foretrækker man som rationalisterne abstrakt fremførte gudsforestillinger. Således udelades otte strofer (S. 6,8,9,10,11,12,13,15) af julesalmen "Ich stehe an deiner Krippe hier" (org. 406) (Ber. 138), fordi de beskriver et bevæget møde med Jesusbarnet. Men typisk for salmebogens restaurative tendens forsøger man at skabe organisk enhed i de resterende syv strofer ved indsættelse af et makrostrukturelt sammenfattende "so" (S. 7 v. 1) uden belæg i originalen. I øvrigt er det restaurativt overhovedet at optage salmen.

Som i oplysningstiden lider passionssalmerne specielt under begrebsliggørelsen. F.eks. har i nedenstående strofe Jesu forhånelse været for konkret fremstillet. Der omskrives i det gængse floskelsprog, og et karakteristisk træk er herunder, at man

samvittighedsfuldt søger at bevare flest mulige indholdsaspekter. Hvad der mistes i et vers må indvindes i det følgende:

Du edles angesichte
Dafür sonst schrickt und scheut
Das große weltgewichte,
Wie bist du so bespeyt?
Wie bist du so erbleichet?
Wer hat dein augenliecht,
Dem sonst kein liecht nicht gleichet,
So schändlich zugerichtt?
org. 467 S. 2

Du edles Angesichte,
das sonst der Sonne gleich,
gestrahlt im hellsten Lichte,
wie bist du nun so bleich;
dein Blick mit Kraft gefüllet,
der sonst die Welt geschreckt,
wie ist er jetzt verhüllet,
mit Dunkel ganz bedeckt!
Ber. 191 S. 2

Sproglige hensyn har nok også spillet ind, som f.eks. figuren "schrickt und scheut" og det tilføjede "e" (v. 7) og udeladte "e" (v. 8) i rimordene, men det viser sig, at man sjældent foretager væsentlige ændringer udfra sproglige kriteier alene.

Den menneskelige værdighed tilgodeses ved en nivellering af mindre beherskede livsytringer. F.eks. gengives "Ermuntert euch Und singt mit Schall" (org. 390 S. 2 v. 1) i overført betydning: "Ermuntert euer Herz, und singt" (Ber. 110 S. 2 v. 1). Men et lystigt "Ey nun" (org. 420 S. 18) får lov at stå uantastet, hvilket var utænkeligt i de rationalistiske redaktioner.

Til gengæld er kravet om en umiddelbar forståelig logisk tankegang næsten så strengt som hos disse. Kryptiske udtryk ændres ordinært. I versene: "So offt ich ruf und bäte, Weicht alles hinter sich." (org. 447 S. 1 v. 3,4) redigeres vers 4 til "stärkt" meine Seele sich;" (Ber. 438 S. 1 v. 4), og den næsten tragikomiske ændring af indledningen til "Nun ruhen alle Walder" (org. 381) er udsprunget af samme logiske fordring: "Nun ruhet in den Wäldern, ... sanft schlummernd, was da lebt;" (Ber. 819).

Nedenstående strofe har næppe heller været krystalklar nok, men her kan undtagelsesvis et etisk normkrav påvises. Ideen om den lidende verden har været uakceptabel, men har bekvemt kunnet overføres på en lidende Kristus:

Nichts, nichts hat dich getrieben
Zu mir vom himmelszelt
Als das geliebte lieben,
Damit du alle welt
In ihre tausent plagen
Und großen jammerlast,
Die kein mund kan aussagen,
So vest umbfangen hast.

org. 401 S. 5

Nichts, nichts hat dich getrieben
zu mir vom Himmelzelt,
als dein getreues Lieben,
du Heiland aller Welt.
Du littest tausend Plagen,
du trugst der Sünde Last,
und Keiner darf verzagen,
den du erlöset hast.

Ber. 157 S. 5

Her er samtidigt, sikkert redaktøren ubevidst, foregået en "Zersingen", idet orginalstrofens syntaktiske og dermed tankemæssige sluttethed er blevet splittet i redaktionen.

Stilistisk akcepteres flere afvigelser fra normalsproget end i oplysningstidens salmer såsom sproglige klangfigurer og andre retoriske detaljer. Barokke ordophobninger tillades hvor de som i verset "Gut und blut, leib, seel und leben" (org. 426 S. 3 v. 1) blot er en række floskler.

I modsat fald korrigeres de:

Kein hunger und kein dürsten,
Kein armut, keine pein,
Kein zorn der großen Fürsten
Sol mir ein hindrung seyn.

org. 447
S. 13 v. 4-8

Nichts kann von ihm mich scheiden,
nicht Leben und nicht Tod,
mich ruft zu seinen Freuden
dereinst mein Herr und Gott.

Ber. 438
S. 8 v. 4-8

Det bemærkes, at man i ovennævnte redaktion uden betænkeligheder lader "Tod" rime på "Gott" selvom "o" har forskellig kvalitet i de to ord. I samme strofe rimer "scheiden" på "Freuden". Overhovedet synes hensynet til "urene" rim hverken i nærværende salmebog eller i de mere radikalt redigerede at spille den store rolle, som man traditionelt tillægger det i eftertiden.

Det samme gælder tildels for de forældede grammatiske former, og den hyppigt optrædende inkongruens, som af oplysningstiden skal være blevet betragtet som udtryk for forfatterens inhabilitet. I de rationalistiske redaktioner blev de sjældent rettede og i nærværende Berliner salmebog i reglen kun, hvor det kan ske uden større forstyrrelse: Det possessive pronomen "deinen" (Ber. 157 S. 6 v. 3) har afløst det relative "denen" i originaltekstens "Du hochbetrübtes heer. Bey denen gram und schmerze" (org. 401 S. 6 v. 2,3), fordi "denen" ikke udviser kongruens med sit korrelat "heer", men versene "Da aug und herze schauet, Was es gegläubet hat." (org. 447 S. 9 v. 7,8) overtages med manglende kongruens og forlængelsen af "Herz" (Ber. 438 S. 6 v. 7,8).

Participierne i redaktionen af f.eks. "Nun ruhen alle Wälder" (org. 381) er hårdhændet forsynet med forstavelsen ge-, som i dag er et krav, men i verset "Da bist, mein Heil, du kommen" (Ber. 157 S. 3 v. 7) er kun originalens rytme glattet. I redaktionen "dein hoher Glanz, dein göttlich Bild" (Ber. 138 S. 2 v. 3), der oprindeligt lyder "Dein schöner Glanz, dein süßes bild" (org. 406 S. 2 v. 3) gives endda afkald på bøjningsendelsen for at etablere et konventionelt religiøst sprog.

Denne ændring viser måske tydeligst tendensen i Berlinersalmebogens faktiske redaktionsprincipper. Generelt synes salmebogskommissionen primært at have tilstræbt et abstrakt, let patetisk normsprog af absolut logisk indhold, mens hensynet til

den sproglige korrekthed i reglen kun har forårsaget rettelser, hvor disse har kunnet foretages forholdsvis ubemærket.

Til gengæld er hensynet til det logiske, abstrakte udtryk drevet så vidt, at det er nær ved at undergrave de restaurative bestræbelser.

De nærmest følgende salmebøger i nærværende udvalg er nået vidt i tekstrestaureringen. Salmebogen "Evangelisches Kirchengesangbuch hrsg. von dem christlichen Vereine im nördlichen Deutschland", Halle 1846 er i sit forord præget af den samtidige diskussion om emnet. Udgiveren F. A. Cunz erklærer i salmebogens forord, at der i redaktionerne kun er foretaget absolut nødvendige ændringer, og aldrig af hensyn til forældede bøjningsformer, som den syngende må vænne sig til. For en videnskabelig undersøgelse af salmebogen anbefaler Cunz sit eget skrift "Die kirchliche Gesangbuchsreform ...", Eisleben 1845, hvori han har gjort rede for salmebogens baggrund. I salmebogen bringes flere Paul Gerhardt-salmer i næsten original udgave, men i langt de fleste er der foretaget op mod en halv snes ændringer, fortrinsvis af æstetiske hensyn. Især synes diminutiverne at have vakt anstød. Repertoiret er udvidet til bl.a. næsten intakt at gengive sommersalmen "Geh aus, mein herz, und suche freud" (org. 454), som i de her tilgængelige salmebøger sidst havde figureret i 1735 i herrnhuternes salmebog.

I restaurativ henseende er salmebogen "Gesangbuch für die evangelische Kirche in Württemberg" Stuttgart 1865, ikke så langt fremme som ovennævnte salmebog. Ikke blot Paul Gerhardts passionssalmer, men også en del andre er korrigeret ret nøje af æstetiske, pædagogiske og rent sproglige grunde, men udelukkende på mikrostrukturel basis.

Men ikke alle egne i landet har taget del i restaurationen. Blandt forhåndenværende salmebøger foreligger et genoptryk, "Stereotyp-Ausgabe" fra 1858 af den slesvigske salmebog, nu under titlen "Allgemeines deutsches Gesangbuch für das Herzogtum Schleswig", men med uforandret salmerepertoire i uforandret redaktion.

Salmebøgerne omkring århundredskriftet er her repræsenteret ved "Gesangbuch für die evangelisch-lutherische Kirche in Bayern", Nürnberg 1885 og "Evangelisches Gesangbuch für Elsaß - Lothringen", Straßburg 1908. I den sidste vægrer man sig endnu

ved gloser som "bespeyet" og "nackend" og har forkortet ret kraftigt i passionssalmerne. "Ein Lämmlein geht und trägt die Schuld" (org. 386) er ligefrem halveret, en redaktionspraksis, der kan være lige så fatal som tekstbearbejdelser. I den bayerske salmebog er tekstrestaurationen omtrent lige så gennemgribende som i "Evangelisches Kirchengesangbuch" ("EKG") Ausgabe für die Evangelisch-Lutherische Kirche in Thüringen", Berlin 1956. I denne er med et par undtagelser (orientalsk prægede gloser) de meget små rettelser af sprogligt moderniserede art, "davor" for "dafür" ved bestemte verber, "im Nu" for "Im huy" etc. Hvor ændringer ville medføre forandringer i den omgivende tekst, er usædvanlige gloser forklaret i fodnoter.

Visse salmer i "EKG" er næsten overrestaurerede, idet man har foretrukket arkaiske udtryk i tilfælde, hvor der ikke var belæg for det i den oprindelige tekst. Denne meget lidt forbrugervenlige fremgangsmåde må ses i lyset af en tendens til i nutiden at se bort fra salmernes brugsværdi og i stedet betragte dem som værdifulde fortidsminder, hvis antikvariske præg må plejes. Det er muligvis (ubevidst) af samme grund, man stadigvæk lader salmebøger trykke med gotisk skrift.

Selvom et anamnetisk moment sikkert også spiller ind, ligger den væsentligste årsag til denne æstetiserende betragtningsmåde utvivlsomt i, at den teologiske restauration kun fik betydning for de i forvejen aktive,kirkelige kredse. Sin stilling som midtpunkt for samfundets åndelige liv har kirken ikke genvundet efter sin detronisering i oplysningstiden. Betegnende herfor er, at de nutidige salmebøgers repertoire er funderet på Luthers og Paul Gerhardts salmer og med få undtagelser ikke omfatter betydningsfulde salmer fra tiden efter 1750, da pietismen blev opløst i rationalismen.

- o -

PSALMBOKSREVISION I SVERIGE

Af ULF BJÖRKMAN

Den i Sverige nu gällande psalmboken stadfästes 1937. Den är resultat av en lång utveckling. Flera kommittéer från slutet av 1800-talet och början av 1900-talet hade arbetat på en förnyelse av den wallinska psalmboken av 1819. Till en provisorisk lösning kom man 1921 genom Nya psalmer. Detta tillägg med sina 173 nummer skulle under en övergångstid användas tillsammans med den wallinska psalmboken, som härigenom kompletterades med flera av väckelsetidens sånger och ungkyrklighetens psalmer. På 1930-talet utarbetades ytterligare psalmboksförslag, som efter bearbetningar resulterade i den nu gällande psalmboken av 1937 med dess 600 psalmer jämte 12 hymner och sånger samt 18 psalmer att läsas vid enskild andakt.

Dispositionen av innehållet i 1937 års psalmbok följer i huvudsak kyrkoår och gudstjänstliv, medan uppställningen i den wallinska var mer dogmatiskt orienterad. En rad äldre psalmer utmönstrades, medan man iakttog påfallande varsamhet särskilt gentemot Wallins egna psalmer och hans bearbetningar. Nydiktningarna är förhållandevis få, men en betydelsefull nyansats kan iakttas både i den påtagliga inriktningen mot vardagen och arbetslivet och i en större formell enkelthet i rytm och strofbyggnad. Ämnesområden såsom mission och diakoni blev fylligare och i enstaka fall har de globala problemen, världsnöden och dess krav tagits upp. Redan i förarbetena till psalmboken påpekades att beskrivningen av människornas situation måste bli en annan än i 1819 års psalmbok, men trots detta ger också de nya psalmerna bilden av det agrara samhällets struktur.

Nya är däremot influenser från 1930-talets oxfordgrupprörelse och en från anglikanskt håll inspirerad tonvikt på det sakramentala. De redan i Nya psalmer intagna psalmerna från väckelsetiden och den anglosaxiska traditionen kompletterades och ytterligare psalmer från de nordiska länderna översattes.

Först två år efter det att psalmboken antagits kom den därtill hörande *Koralboken* (1939). Här fick många av de nya psalmerna nya melodier, mera rytmiska och pregnanta än den äldre haeffnertraditionens. En påfallande tveksamhet hade man dock in-

för de anglosaxiska koralerna och väckelsemelodierna, som i flera fall uteslöts och ersattes eller kompletterades med melodier av mer "kyrklig" karaktär. Även om man redan vid slutet av 1800-talet önskat få de klassiska koralerna återförda till sina ursprungliga rytmiska former, präglas dock 1939 års koralbok av den rytmiska utjämning och den melodiska och harmoniska uniformitet, som varit utmärkande för svensk psalmsång alltifrån början av 1800-talet.

1937 års psalmbok och koralboken mottogs på allra flesta håll med gillande och blev allmänt uppskattade i församlingarna. Men snart nog restes nya önskemål beträffande kyrkans sång. Kritik riktades både mot texter och melodier. Vissa aktuella ämnen kom inte till uttryck och vidare kritiserades innehållet, särskilt i en del av Wallins psalmer. För melodierna blev den förnyade debatten om den äldre koralens rytmiska form betydelsefull och den resulterade i Tillägg till Den svenska koralboken 1964. Detta tillägg innehåller 71 restaurerade melodier, som är knutna till ca. 200 psalmer, av vilka många hör till de mest sjungna.

Men redan på kyrkomötet 1958 motionerades om ett tillägg som kunde tillfredsställa kravet på en kyrkans psalm för den innevarande tiden. Mycket av det äldre materialet försvarade inte längre sin plats i psalmboken, och denna saknade också psalmer som svarade mot tidens situation. Den nya tiden och kyrkans förändrade arbetsformer måste få sin motsvarighet inom psalmdiktningen. Kyrkomötet beaktade synspunkterna i motionen, men fann inte tiden mogen för ett psalmbokstillägg förrän ett brukbart bestånd av nya psalmer och koraler fanns att tillgå.

När det tio år senare åter motionerades i kyrkomötet om ett psalmbokstillägg var läget ett annat. Då kunde man nämligen hänvisa till att det fanns ett betydande psalmmaterial att ta utgångspunkt i, alltifrån samlingen Kyrkovisor för barn (1958) till det material som samlats under Hymnologiska institutets ledning (bildat 1960). På kyrkomötets hemställan tillsattes så 1969 års psalmkommitté med uppdraget att lägga fram förslag till Tillägg till 1937 års psalmbok rymmande både texter och koraler.

1975 var kommittén färdig med sitt förslag Psalmer och visor, vilket efter remissbehandling gick till kyrkomötet. Detta före-

tog ett stort antal strykningar, korrigeringar och tillägg. Resultatet av kyrkomötets revision blev Psalmer och visor 76 med 138 texter med melodier och 14 såkallade läsepsalmer. Detta tillägg fastställdes sedan av regeringen för att under en 10-årsperiod användas vid sidan av gällande psalm- och koralbok.

Genom Psalmer och visor 76 får en delvis ny psalmstil prövas inom Svenska kyrkan en tid framöver. I förtalet till denna samling påpekas att språket här i regel är enklare och mer direkt än i tidigare psalmdiktning. Enkelheten har dock inte drivits så långt att viktiga valörer och nyanser gått förlorade. Antalet strofer i de flesta psalmerna är mindre än i äldre psalmdiktning. Rimmen består ofta av assonanser. Materialet har vidare en stor bredd: översättningar av medeltida hymner och äldre psalmer, frikyrklig sång, lyriska och meditativa texter och andliga visor.

Nya ämnesområden och motivkretsar har tagits upp i mycket varierande meter och form. Texterna behandlar Guds närhet och närvaro. Människan möter honom i skapelsen, där hon står som medansvarig. Gud möter oss i Jesus Kristus, som delat människans lott och gått in i mänsklighetens svåraste villkor och som bär lidandet och nöden med oss. Gud möter också i Andens vind genom världen som något nytt men ändå tidlöst; han är med i det komplicerade och förvirrade mönster, som våra livsbetingelser idag erbjuder, och tecknar hoppets möjlighet.

Betragande *melodierna* har den vägledande principen valts att varje text ska ha sin egen melodi. Därigenom har det blivit möjligt att uppnå samstämmighet mellan text och melodi, och varje psalm har på så sätt fått sin individuella karaktär: en medeltida hymn har fått en gregoriansk melodi, en 1600-talspsalm en klassisk koral, en frikyrklig väckelsesång återges med sin ursprungliga melodi osv.

Huvudsyftet med Psalmer och visor är att detta tillägg med sin stora bredd ska användas både i de olika former av gudstjänster och andakter som numera erbjuds och de många andra tillfällen - gemensamma och enskilda - där psalmer har sin naturliga plats.

Vid samma kyrkomöte, som antog Psalmer och visor, beslutades utan särskild diskussion också om en hemställan till regeringen

om att psalmkommittén skulle få den vidgade uppgiften att - förutom att komma med Psalmer och visor del II med framför allt förrättningspsalmer och psaltarpsalmer - framlägga förslag till revision av 1937 års psalmbok. Regeringen beslutade sedan i enlighet med kyrkomötets framställning.

Under sitt arbete med psalmboksrevisionen har kommittén givit ut ett informationshäfte, där principer för revisionen redovisas och exempel ges på bearbetade psalmer alltifrån helt nya översättningar till psalmer med enstaka ord och uttryck ersatta.Detta häfte innehåller preliminära förslag såtillvida att det ger arbetsmaterial sådant det förelåg i november 1977.

I denna lägesbeskrivning framhåller kommittén att uppgiften är uppdelad i två moment: uteslutningar av hela psalmer eller delar därav och en mer eller mindre omfattande bearbetning av kvarstående texter och melodier. Uteslutningarna och förkortningarna sker av det skälet att psalmerna i sin helhet eller bara en del av sina verser inte längre svarar mot vår tids behov. Språk, uttryck och bilder går inte längre hem och psalmens sätt att tolka den kristna tron upplevs inaktuellt. Vid en preliminär genomgång har kommittén funnit att det här skulle kunna bli fråga om en strykning av ca. en tredjedel av hela det nuvarande beståndet. En undersökning av vilka psalmer prästerna använt under den senaste treårsperioden eller vilka de anser användbara företas nu av Statistiska centralbyrån. Dess redovisning kommer att ge en värdefull kompletterande vägledning för den slutliga bedömningen av vad som ska stå kvar och vad som kan utgå.

I detta sammanhang kan man inte undgå att ställa sig frågan om åtskilliga av psalmbokens nummer verkligen hörde till det levande materialet 1937. Kanske fick de då stå kvar mera av hänsyn till traditionen än med den motiveringen att de då verkligen användes? Eller ansåg man sig inte ha material som var mera angeläget i en ny psalmbok? Tänkvärda är de ord som biskop Manfred Björkquist, som var med i förberedelsearbetet till 1937 års psalmbok, uttalade i samband med en psalmkonferens i april i år: "Jag kan inte nu förstå hur vi då kunde ta med så mycket av det gamla i en *ny* psalmbok."

Är det alltså svårt att avväga vad som ska stå kvar, så är det inte lättare att göra de bearbetningar som kan anses nödvändiga eller önskvärda. Bearbetningarna är både viktiga och inte

sällan mycket svårlösta. Kommittén har kommit till den uppfattningen att ett stort antal psalmer behöver en språklig bearbetning. I en del fall rör det sig om enstaka, mindre korrigeringar, i andra blir det tal om mera ingående omarbetningar, därför att psalmerna under århundradena översatts och bearbetats inte bara språkligt utan också innehållsligt. De har under denna process kommit långt bort från originalen, vilket gäller i inte ringa omfattning reformationens och 1600-talets psalmer.

Den stora omgestaltningen av dessa psalmer gjordes framför allt till 1819 års psalmbok, då omskrivning och nygestaltning av de gamla psalmerna krävdes både av språkliga och rytmiska skäl för att svara mot tidens kyrkolitterära språk och kravet på metrisk regelbundenhet. Wallin och hans medarbetare krävde vidare genomgående helrim, men kommittén har - delvis av historiska skäl - inte ansett sig böra uppställa ett dylikt krav. Därför har den valt att ersätta en del helrim med assonerande radslut. Härigenom har större språklig frihet nåtts så att man kan undvika schabloner, som kravet på helrim många gånger leder till. Detta ska emellertid inte uppfattas som om rimfrågan behandlas lättvindigt.

I en tid när allt förändrar sig så fort - inte minst på språkets område - måste en *ny* psalmbok som ska vara levande och angelägen till sitt innehåll ha en sådan språklig form att den talar till samtiden och förhoppningsvis också till framtida läsare. Hur framtidens språk kommer att bli vet vi så lite om, men det torde inte vara fel att utgå ifrån att de ord och vändningar som idag upplevs som föråldrade inte kommer att bli lättare att förstå några decennier framåt i tiden. Även om en ny psalmbok inte kan beräknas ha en så lång användningstid som förr - 100 år och längre - så har vi att sikta framåt mot en tid med hastig utveckling av språket.

Många hyllar den principen att gamla psalmer också gärna kan få behålla sina ålderdomliga ord och uttryck. Men stämmer detta resonemang beträffande en psalmbok, som ska svara mot sin samtids krav på att vara levande, engagerande och missionerande? En av psalmkommitténs referenspersoner, litteraturforskaren Bernt Olsson har i detta sammanhang sagt: "Man kan tycka att förhållandet med psalmerna skulle vara analogt med förhållandet till gamla byggnader. Men det stämmer nog inte riktigt. En me-

deltidskyrka kan behålla sitt ursprungliga utseende och ändå fungera nu. Till det kommer at vad man skulle kunna kalla antikvitetssynen alltsedan 1800-talet har blivit spridd och gått folk i blodet vad gäller byggnader. Så har ej skett beträffande litteratur. En gammal språkform har inte sin tjusning på samma sätt som en gammal byggnadsform. Men viktigast är att en text kräver att bli förstådd. Det är inte minst viktigt i det kristna livet. Vilka värden det kunde ligga i att sjunga en oförstådd gammal psalm, så inte är det de värden kyrkan bör sträva efter." Att det sedan kan råda olika uppfattningar om vad som är *levande* i en psalms språk och uttryck är ett annat problem.

Kommittén har i sitt arbete strävat efter att presentera även gamla texter i en tidsenlig språkform, så att stötestenen inte ska ligga i själva formen. En ny psalmbok bör i görligaste mån ha en tidsenlig språkform, så att det budskap psalmen har att förmedla ska kunna nå så långt som möjligt - d.v.s. också till de utomstående. Vi kan gärna kalla det en missionerande strävan. Men att utgå ifrån att denna nödvändigtvis skulle innebära att de redan nöjda inte också skulle kunna acceptera en förnyelse i den riktningen förefaller vara utslag av en överdriven omsorg om och bundenhet vid traditionen. Psalmboken måste för att den ska fylla sin hävdvunna ställning ha ett levande innehåll och inte bli ett "fromhetsmuseum".

Tradition och förnyelse är ett motsatspar som alltid mer eller mindre har varit aktuell i kyrkans historia. Det motsatsparet kan väcka olika reaktioner. Förnyelse kan kännas som ett prisgivande - ett förräderi mot det vi fått i arv, mot helig, förpliktande tradition. Förnyelse bör vara något man värjer sig för, i rädsla för att utlämna tidigare väl prövade värden. Tradition är något säkert, fast att hålla sig till, ett värdefullt arv.

Men traditionen kan *också* binda, binda vid det som inte längre är levande - det som har haft sin tid men det som inte längre talar, det som inte längre förstås. Då träder förnyelsen in som en skapande kraft - inte som en nedrivande - utan som en nydanande, reformerande kraft i ordets egentliga mening: en ny form åt det som tidigare varit levande. Kanske får vi när det gäller vår psalmbok vara beredda på en förnyelse just för att budskapet från en gången tid ska bli levande i den meningen att det når fram, blir förstått och kan tas emot *inte bara* av dem som är vana att lyssna till budskapet *utan också* av dem som står vid lyssnandets port.

"DANSK KIRKESANGS" SOMMERMØDE 1978

Paa Rønde Højskole afholdt "Samfundet Dansk Kirkesang" i Dagene 23-29.Juli sit Sommermøde. Iaar for femte Gang i den ændrede Form, hvor Vægten lægges paa faglige Kurser af Betydning for dem, som ved Orgelspil eller Sang medvirker ved Kirkens Gudstjenester. En Form, hvis Berettigelse det forøgede Deltagerantal har vist. Denne Gang ca.18o, af hvilke vel mere end Halvdelen var enten Organister eller Kirkesangere. Gejstlighedens Interesse synes hovedsageligt at vise sig i at tilskynde Organister og Kirkesangere til Deltagelse. Foruden de fire Præster, som paa forskellig Maade var medvirkende, var kun fire andre at finde blandt Deltagerne. Resten af de ca.18o, udover Mødets Leder,Sekretærer og medvirkende samt 15 Kursuslærere og Studiekredslederen, var saa almindeligt interesserede i Gudstjeneste, Salmer - Texter og Melodier - og Kirkemusik. Alle kom med Forventning, og næppe nogen vendte hjem uden Udbytte.

De faglige Kurser er indpasset i det gennem mange Aar hævdvundne Skema, hvorefter Dagene, som indrammes af Morgen- og Aftensang, byder paa Salmegennemgang - Ord og Toner - ca.1½ Time om Formiddagen, Korarbejde med Indøvelse af et eller flere Værker, ogsaa iaar ledet af Dr.phil. Mogens Wøldike, to Aftenforedrag, en Orgelkoncert i en ikke for fjern Bykirke og den sidste Aften den "store" Koncert i en anden Bykirke, hvor bl.a. de indstuderede Korværker fremføres.

En Understregning af Mødets kirkelige Karakter giver Højmessen, oftest i en Landsbykirke, paa Mødets første hele Dag. Stedet for Gudstjenesten var iaar Rosenkrantz'ernes gamle Kirke i Hornslet, hvor Professor Lindhardt prædikede. Denne Gudstjeneste blev udsendt i Radio den følgende Søndag, og de mange Lyttere kunde da faa et Indtryk af "Menighedens fulde Kor", som det lyder i "Dansk Kirkesang"s Kreds. Næppe mange andre Steder møder man en saa velsyngende Menighed som ved denne aarlige Gudstjeneste.

Mødet lededes paa værdig Maade af Formanden, Professor, Dr. phil. Søren Sørensen, i det praktiske bistaaet af de to Sekretærer. Salmegennemgangen varetoges af forhenværende og nuværende Medlemmer af Samfundets Bestyrelse (kaldet "Udvalget"), for

Texternes Vedkommende af Vartovpræsten Jørgen Schultz, Provst Gunnar Pedersen, Professor, Dr.phil. Chr.Thodberg, alle velkendte i denne Funktion fra tidligere Møder, og Sognepræst Olav Andersen, som iaar for første Gang havde faaet Del i denne Opgave, for Melodiernes Vedkommende af Professorerne Henrik Glahn og Søren Sørensen, den første forhenværende, den anden nuværende Formand. Der blev gennemgaaet og sunget Salmer af Brorson, Kingo, Luther og Sthen.

I det første Foredrag talte Jørgen Schultz om Billedsprog som det uundværlige Middel til at tale om det usynlige i det synliges Sprog, og Emnet belystes med talrige Exempler fra Salmebogen: Lignelser, Allegorier, Symboler, Metaforer etc. Det andet Foredrag holdtes af Orgelkenderen cand.phil. Ole Olesen, som med Tale og Lysbilleder (optagne af hans Hustru Annelise Olesen) beskrev det snart 25o-aarige Orgel i Aarhus Domkirke, en fortræffelig Indledning til Afslutningskoncerten der.

Salmestudiekredsen med ca.25 Deltagere, ledet af Pastor Ole Brandt-Pedersen, St.Brøndum, beskæftigede sig bl.a. med Spørgsmaalet om, hvor mange Salmer og Melodier det er muligt at indarbejde gennem Skole og Konfirmandundervisning, hvor stort Hensyn man herunder bør tage til Traditionen, hvor mange Salmer det i det hele taget er muligt at bruge ved Gudstjenesterne - 5-6 Salmer ved hver Gudstjeneste giver ikke noget stort Tal paa et Aar, naar adskillilige skal synges flere Gange-, forskellige Principper for Salmevalg og Vanskelighederne ved at gennemføre dem, idet Salmer hørende til bestemte Texter og Dage nødvendigvis maa indpasses. Man fik et godt Indtryk af, hvor stort et Arbejde der kan lægges i Salmevalget, og hvor stor Betydning dette Kirkeaaret igennem har for Gudstjenesten.

Af de to Koncerter afholdtes Orgelaftenen i Sct. Mortens Kirke i Randers, hvor Kirkens Organist,Bent Frederiksen,spillede ældre og nyere Orgelmusik. Ved den afsluttende Koncert i Aarhus Domkirke fremførte Domorganist Anders Riber Orgelværker af Buxtehude og Bach, man hørte en Buxtehude-Kantate med Solist, og det store Arbejde, som Wøldike havde lagt i det daglige Arbejde med Koret, fik sin vellykkede Afslutning med Opførelsen af Buxtehudes Kantate "Et ønsker jeg til Gud" under Medvirkning af Solisterne Inge-Lise Suppli Jespersen og Jørn Jørkow, Strygere fra Aarhus Byorkester og Finn Hørsted ved Orgelet.

De faglige Kurser - 6 Hold i Stemmelægning med ialt 45 Deltagere, 8 Hold i Orgelspil med ialt 58 Deltagere og 1 Hold i Direktion - levnede ikke de Deltagende megen Frihed, idet Undervisningen lagde Beslag paa ikke mindre end 2o Timer, 2 om Formiddagen, 2 om Eftermiddagen, men der var almindelig Enighed om, at Tiden var godt anvendt. Den Vejledning og Tilskyndelse, som blev givet, vilde være til stor Nytte i det daglige Arbejde bagefter. De 15 Læreres Navne fortjente at nævnes, men det tillader Pladsen næppe.

Paa Aarsmødet meddeltes, at de ifjor bebudede Udgivelser - Optryk af Schiørrings Koralbog fra 178o'erne i begge dens Former og Aarsskriftet, som nu synes fast at være blevet et Hvertandetaarsskrift - begge var udkommet, det sidste med Betegnelsen 1975-76, og at man haabede omkring Aarsskiftet at kunne udsende Aarsskriftet 1977-78. Ogsaa en anden Udgivelse vil snart foreligge, et Optryk af Thomas Laub's "Musik og Kirke" fra 192o. Denne Bog, som foruden at være et Monument i Kirkesangens og Gudstjenestens Historie i Danmark er en særdeles nyttig Haandbog, blev optrykt af "Dansk Kirkesang" i 1937, men har i en meget lang Aarrække været udsolgt og vanskelig at opdrive. Det maa paaskønnes, at den nu igen bliver tilgængelig. Desværre til en temmelig høj Pris.

Endvidere berettedes om et paabegyndt Samarbejde med "Dansk Kirkemusikerforening", der hidtil som Resultat har givet et Orgelkursus i Bælum Kirke, spændende over 5 Torsdage, og en Aftale om at "Dansk Kirkemusikertidende" vil bringe en maanedlig Salmegennemgang, hvortil Thodberg, Søren Sørensen og Poul Børch vil levere Stof.

Endelig bør nævnes, at den "verdslige Aften" ogsaa denne Gang bød paa baade smukke, fornøjelige og vittige Bidrag, blandt hvilke vil huskes en Travesti paa Salmegennemgangen, en grundig Analysering af en til Lejligheden lavet Text med mange aktuelle Hentydninger og dens ligesaa hjemmelavede Melodi, hvis fingerede Historie med største Alvor og Omhu blev gennemgaaet. Dette "Nummer", som skyldtes Ole Olesen, Olav Andersen og Henrik Glahn, fremførtes til megen Morskab af de to sidstnævnte.

To vellykkede Eftermiddagsudflugter var Deltagerne i de faglige Kurser desværre afskaarne fra at være med til, den ene til Herregaarden Rosenholm og Rundkirken i Thorsager, den anden til Herregaarden Clausholm, hvor man fik Lejlighed til at se og høre det genskabte Orgel fra Chr.IV's Tid. For alle, som deltog, blev dis-

se Ture en paaskønnet "Tillægsgevinst".

Sluttelig skal tilføjes, at Tid og Sted for Sommermødet 1979 allerede er fastlagt: 6-11. August paa Askov Højskole.

Ref.af Johannes Grubb.

ANMELDELSER

Emil Larsen: DER BOR EN LÆNGSEL ... OM ALBERTA ELTZHOLTZ OG HENDES SANGE.

Metodisthistorisk Selskab. København 1978. 77 s. I kommission hos Kurér-Forlaget.

Pastor Emil Larsen har føjet endnu et arbejde (nr.lo) til sin skriftserie Kirkelige og frikirkelige brydninger. Det handler om Alberta Eltzholtz, der blev det danske metodistsamfunds sanger og fik en lignende betydning her,som Elevin Hede for de norske og Fanny Crosby for de amerikanske metodister.

Alberta Eltzholtz (1846-1934) stammede fra Sydfyn, hendes far var slotsgartner på Brahetrolleborg, og hjemmet var i mange år et centrum for metodisterne på Sydfyn. Efter forældrenes død rejste A.E. i 1887 til København for at lære sygepleje. Jerusalemskirken blev hendes åndelige hjem. I nogle år virkede hun som hjemmesygeplejerske, men opgav efterhånden arbejdet p.gr.a. sygdom. Sine sidste år tilbragte hun på metodisternes sygehjem "Betania" på Frederiksberg. Altså en stilfærdig livsskæbne, udadtil ikke særlig bemærkelsesværdig eller interessant. Men gennem sine sange har A.E. fået betydning for menge mennesker, også udenfor sit eget kirkesamfund. Hun har skrevet et meget stort antal åndelige sange og udgivet et par digtsamlinger. Den kendteste af hendes sange er "Der bor en længsel i hvert bryst herneden/ en længsel og en higen efter freden", der endnu står i Indre Missions Sangbog og De unges Sangbog. Metodistkirkens salmebog (1953) indeholder 4o salmer og oversættelser af A.E.

Det er etnyttigt og fortjenstfuldt arbejde, Emil Larsen her har givet os. Bogen tegner et sympatisk portræt af A.E., med en gennemgang af hendes forfatterskab og omtale af de vigtigste sange. En videnskabelig undersøgelse af vækkelsessangen i Dan-

mark i 19. og 2o. århundrede er en påtrængende og omfattende opgave som forhåbentlig snart vil blive taget op. Hertil kræves bl.a. en række biografier af de mange, ofte ret ukendte mænd og kvinder, der har skrevet sangene. Emil Larsens bog om Alberta Eltzholtz vil indgå i denne serie af biografier. A.E. er tidligere kort omtalt i P.Poulsens Åndelig sang gennem loo år. Historisk, folkelig fremstilling af danske sange og deres forfattere (1961). Denne bog, en udmærket folkelig skildring, er den eneste samlede fremstilling af emnet. Jfr. også Niels Møllers oversigt i Salmesang fra Ribe Stift, Ribe Bispesæde 948-1948 (1948), s.237 flg., hvor der tillige gøres opmærksom på, at der her er stof til flere disputatser og lærde afhandlinger!

NKA

Kaj Mogensen: VI ARBEJDER MED SALMER.
Ny kristendomskundskab. Redaktion Henning Fogde og Kristian Jensen. NNF, Arnold Busck. 1978 (ill.) kr.29.5o.

Når man synger, giver man udtryk for følelser, og når flere synger det samme, dannes der et fællesskab. En salme handler om Gud, som alle oplever ham ved gudstjenesten; salmer skiller sig ud fra anden sang netop derved, at den fortæller om Gud, at den er beregnet til at synges ved gudstjenesten og derved (skabe og) bære gudstjenestens fællesskab. - Det er synspunktet i de to første småafsnit af dette hæfte, hvor Kaj Mogensen prøver at løse den vanskelige opgave, på en for skoleelever forståelig måde at definere, hvad en salme er. Så vidt er det godt; men til slut føjes der til: "Hvis man synger salmen under opvasken, kan man på en måde godt sige, at nu er dette at vaske op blevet en gudstjeneste." Det kan vist kun forvirre. Salmen er forud defineret inden for en kendt ramme: gudstjenesten; nu problematiseres dette kendte, og dermed vakler definitionen. Efter mine begreber var der mere rimelighed i at sige: Salmen kan godt synges i helt andre situationer, fx. ved opvasken. Den er stadigvæk en salme, men opvasken bliver ikke af den grund en gudstjeneste. (At jeg tilbørligt dyrker min Gud i kald og stand, er en anden sag; det er ikke afhængigt af, om jeg synger salmer til!)

Nutidig dansk salmedigtning præsenteres i form af to små in-

terviews med Dorte Roager Scharling og K.L.Aastrup. De ligner som bekendt ikke hinanden meget som salmedigtere, men det er dog påfaldende at den ene kan sige:"En salme skal først og fremmest fortælle os noget om Gud. Det vil sige, at den skal være *forkyndende*. Den skal også sige os noget om os selv i forhold til Gud. Så synes jeg, at sproget i en salme skal være sådan, at de, man henvender sig til, får lyst til at synge den" (s.16) - og den anden: "Kravet er, at en salme skal svare til evangeliet. Den skal sige os, hvad Guds vilje med mennesket og dets liv er, sådan som Hans dåb og nadver taler. Så er der en række krav til salmens sprog. Salmen skal være forståelig, enkel og ren." (s.2o) Den kyndige læser vil nok af tonefaldet kunne høre, hvilken udtalelse, der kommer fra hvem.

Herefter følger et overblik i store træk over Den danske Salmebog: den lutherske reformation, Kingo, Brorson og Grundtvig. Det første af disse afsnit er godt og grundigt; jeg havde da gerne set et par bemærkninger om og en salme af Sthen, som kunne vise, at vi allerede på reformationstiden havde en "stor" salmedigter; men jeg ville på den anden side ikke undvære noget af det,som er bragt. Kingo-afsnittet bærer præg af kendskab til Norman Svendsens Kingo-forskning; Brorson-afsnitet bærer - mildest talt - ikke præg af kendskab til Hejselbjerg Poulsens, Urban Schrøders og Johannes Grubbs Brorson-forskning. Grundtvig-afsnittet giver, som vanligt, både for meget og for lidt: for meget biografi med tilknyttede anekdoter, der ikke siger noget om sagen alligevel, for lidt koncentration om, lad mig sige "salmelinien" i Grundtvigs liv. Til og med 1832 er der et vist overblik, derefter glipper det; hovedindsatsen med Sang-Værk strejfes kun, krisen 1844 og de bevægede år omkring ægteskabet med fru Marie Toft og hendes død omtales slet ikke; de må betegnes som mere væsentlige for salmedigtningen end Grundtvigs hævede ben i 1867, (jvf. Den danske Salmebogs ret hyppige angivelse: "Grundtvig 1853"). Endelig kunne det måske have gavnet elevers fornemmelse af salmers tilblivelse med et par bemærkninger om forbindelsen mellem prædiken og salme hos Grundtvig, som Chr.Thodberg har vist flere gange.

Tredie og sidste hovedafsnit omhandler salmernes tilknytning til kirkeåret med korte bemærkninger om advent, jul, påske og pinse; disse afsnit er alle brugbare som en første indføring i

højtidernes oprindelse og stemning.

Den opbygning af hæftet, som jeg har vist, tilgodeser både salmernes historiske og nutidige side og må være velegnet til undervisningsbrug. Afvejningen af de to sider med mindst vægt på den historiske vil sikkert også være mest passende til formålet.

En svaghed ved Kaj Mogensens tekst kan jeg ikke undlade at nævne: sproget virker for snaksomt og slattent. "Kingo har sikkert tænkt meget over, hvorfor kongen var sur". "Kongen, der jo dengang var enevældig og kunne bestemme alt...". Eller "Efter opholdet på godset Egeløkke, mente Grundtvig, at han var nået frem til at finde ud af, hvad der var rigtig kristendom.." (indenfor 2o linier står der i denne sammenhæng "finde ud af" 5 gange). Skødesløse unøjagtigheder er der flere af: visse steder i eksempelmaterialet gives henvisninger til Den danske Salmebog, andre steder ikke; i ordforklaringen s.39 ad 3 forklares ordet "lov": pris, ros, men det var ikke forklaret s.32, hvor der i sammenhængen var fuldt så megen grund til det. Grundtvigs embedsnedlæggelse i 1826 havde vel i det væsentlige andre årsager end fru Lises trøstende ord; og det var et månedsskrift, ikke et ugeblad G. snart efter udgav sammen med sine venner. Mallings salmehistorie består i øjeblikket af syv bind, hvoraf de to indeholder biografier, - osv. - Jeg vil vove den påstand, gældende også for arbejde med salmer: jo strammere sprog og jo større nøjagtighed, des bedre pædagogik.

Højgård.

Allan Arvastson: SVENSK PSALM GENOM TIDERNA

Liber Läromedel, Lund 1975. 1o7 s. Pris ikke opgivet.

For dem,der efter læsning af Ulf Björkmans situationsrapport i dette nr. af HM kunne have lyst til at få et overblik over den svenske salmedigtning gennem tiderne, er der med denne lille lærebog, forfattet af den lærde og velskrivende teol.dr. Allan Arvastson givet de bedste muligheder for at orientere sig. Bogen indledes med kortfattede kapitler om urkirkens, oldkirkens og middelalderens salmesang og fortsætter med en kronologisk gennemgang af den svenske salmes historie fra reformationstiden

og helt frem til 1975. Denne bog kan siges at være en afløser af Emil Liedgrens meget udbredte "Den svenska Psalmboken. En historisk överblik" fra 1914, der kom i et 6.forøget oplag i 194o og i et 8.oplag så sent som i 1967. Arvastson tager det pædagogiske hensyn at hente sine salmeeksempler fra den nuværende svenske salmebog. Det er en virkelig begrænsning, men netop deri viser mesteren sig som bekendt. Arvastson inddrager i vidt omfang den almindelige litteraturhistorie og anbringer salmen som et led af denne, således at der bliver en sammenhæng mellem den kirkelige og verdslige digtning. Også melodispørgsmål berøres lejlighedsvis. Stadige sideblik til den samtidige salmedigtning i Tyskland og Danmark vil give den svenske læser den udenlandske baggrund. Og den danske læser, der sjældent kender meget til svensk litteraturhistorie, får herigennem et nødtørftigt sammenligningsgrundlag. Bogen afsluttes med et "Internationell utblick" med nogle linier om nabolandenes nyeste salmearbejder. For Danmarks vedkommende har Arvastson nok overvurderet det initiativ, der i 1973 førte til nedsættelse af Vajsenhusets kontaktudvalg, (se HM 1973 s.38ff og 1974 s.52f). Resultaterne af udvalgsarbejdet har hidtil været små og ubetydelige. Det skulle således blive helt andre udvalg, som først barslede med salmebogstillæg. Og problemerne med salmebogens historiske oplysninger er først nu ved at finde deres løsning.

For en ordens skyld bør det nævnes, at Kingos "Sorrig og glæde de vandre tilhobe" ikke optræder "i psalmboken 1681 i Danmark" (s.47), men i Kingos privatudgivne Aandelige Siunge-Koors Anden Part fra samme år. Man noterer sig med interesse, at Arvastson s.36 om Jesus Kristus är vår hälsa, jfr.DDS 42o, skriver, at Luther ved sin gendigtning af denne salme "hänvisade till en latinsk förlaga, vilken han *troligen med orätt* tillskrev Johannes Hus." Her savner jeg en note med dokumentation for spørgsmålstegnet ved Huss' forfatterskab. Endelig har forfatteren ærgerligt nok ikke s.34 nået at inkorporere den nyeste forskning - nemlig fra HM 1974 nr.4 - vedr. Andelige Psalmer och Wijsor 1614" alias En liten Psalmbok. Men det er kun småting, som på ingen måde anfægter forfatterens dygtighed eller værdien af denne nyttige og velskrevne lærebog.

J.L.

FORFATTERNES ADRESSER

Professor,dr.theol. N.K.Andersen, Engvej 31,296o Rungsted Kyst.

Organist Walter Bjerborg, Helgesvej 14, 42oo Slagelse.

Kontraktprost Ulf Björkman, S.Långgatan 14, S-572oo, Oskarshamn, Sverige.

Pastor Henning Blauenfeldt, Præstegården , 575o Ringe.

Tage Duun-Christensen, 14o1 DDR Oranienburg-Eden Nordweg 6o.

Antikvarboghandler Johannes Grubb, J.P.E.Hartmanns Alle 31, 25oo Valby.

Pastor Jens Højgård, Enderslev præstegård, 4652 Hårlev.

Domprovst Johannes Johansen, I.L.Tvedesvej 12, 3ooo Helsingør.

Pastor Jens Lyster, Odden præstegård, 4583 Sjællands Odde.

Stud.mag. Karen Madsen, Lyngå Trævarefabrik, 837o Hadsten.

Pastor S.T.Vestergaard, Broager præstegård, 63lo Broager.

REDAKTIONELT

I dette hæfte bringes en større afhandling om salmebearbejdelser i Tyskland før og efter 18oo, og disse bearbejdelser sættes ind i en litterær sammenhæng, som vist nok ikke tidligere på dansk har været gjort til genstand for undersøgelse. Afhandlingen er oprindelig udarbejdet som specialeopgave i tysk ved Århus universitet, men er her bearbejdet med henblik på offentliggørelse; den er i øvrigt ikke uden sammenhæng med L.L.Albertsens artikel om Guldbergs salmebog og Birgitte Boye, som stod at læse i denne årgangs første hæfte.

Desuden bringer hæftet en rapport om salmebogsarbejdet i Sverige og et fyldigt referat fra en deltager i Dansk Kirkesangs sommermøde på Rønde højskole.

Det er os også en glæde at byde to nye medlemmer velkommen i HMs støttekreds, professor.dr.theol.Theodor Jørgensen og universitetslektor, cand.theol. Jørgen I.Jensen; vi håber, at både de og vi må få glæde af denne nærmere kontakt.

Højgård.

Kvartalsskriftet

Hymnologiske Meddelelser udkommer årligt i 4 numre á 40-50 sider.

Udgives af Salmehistorisk Selskab
København Universitet
Institut for Kirkehistorie
Købmagergade 44-46
DK-1150 København K

Abonnement tegnes ved indsendelse af 4o kr for årg.1978 til giro nr. 2 20 11 19 , Salmehistorisk Selskab, kassereren, Ahlmanns Allé 10, DK-2900 Hellerup.

Restoplag af ældre årgange ved indbetaling på samme giro nr.

pr. årgang 3o.- kr. årgang 1977 35.-kr.

(1.årgang 1972 udsolgt)

Salmehistorisk Selskabs bestyrelse:

Sognepræst Jens Lyster, formand.

Professor Niels Knud Andersen, næstformand.

Sognepræst Jens Højgård, sekretær.

Pastor Peter Balslev Clausen, kasserer.

Hymnologiske Meddelelsers redaktion:

Ansv.red. sognepræst Jens Lyster
Odden præstegård, 4583 Sjællands Odde. Tlf: 03 42 62 96

Professor dr. theol. Niels Knud Andersen
Engvej 31, 2960 Rungsted Kyst. Tlf: 02 86 37 72

Pastor Peter Balslev Clausen
Ahlmanns Allé 10, 2900 Hellerup Tlf: 01 62 79 27

Sognepræst Jens Højgård
Enderslev præstegård, 4652 Hårlev. Tlf: 03 68 52 44

Hymnologiske Meddelelsers støttekreds:

Provst teol dr. Allan Arvastson
Universitetslektor,mag.art. Skirne Helg Bruland
Pastor Helge Dahn
Biskop Johs.W.Jacobsen
Universitetslektor,cand.theol. Jørgen I.Jensen
Professor,dr.theol. Theodor Jørgensen
Professor,dr.phil. Jens Peter Larsen
Pastor Anders Malling
Seminarielektor,cand.theol. Kaj Mogensen
Pastor Jørgen Schultz
Sognepræst Erik Norman Svendsen
Professor,dr.phil. Christian Thodberg

Tidsskriftet udgives med støtte fra Carlsen-Langes Legatstiftelse og fra Statens humanistiske Forskningsråd.